Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 7 (10904) | 1979 чылдың январь 9, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТАН МЕДЭЭЛЕР

● Чурттуң бүдүрүлгелери бо чылын ийи миллион ажыг чиик болгаш чүък машиналарын бүдүрүп үндүрер. Совет машиналарны бо чылын делегейниң эң улуг дээп автомобиль делгелгелеринге делгээр. Ол машиналарны делегейниң он-он чурттарынче садып үндүрер.

● Байкал-Амур магистралының тудугжуларының Ургал суурунда медицина комплекизи ажыглалда кирген. Ол дээрге, эң чаа аппаратура-биле дериттинген поликлиника болгаш эмнелге чери-дир. Тудуп турар магистральдың ам бүгү суурларында эмнелгелер, поликлиникалар, фельдшер-акушер пунктулары ажылдап турар.

● Көдээ ажыл-агый машиналарының Новоград-Волынск заводунда кылып эгелээн автоматчыткан дериг-херекселдерни ажыглап кирптериниң ачызында комбикорм заводтарының хонукта бүдүрүкчүлүү ийи катап немей өзер. Бо чылын ол завод комбикорм кылыр 200 бүдүрүлгени ындыг дериглер-биле чепсеглээр.

● Бавлин районнуң механизаторлары часкы тарылга машиналарын болгаш хөрзүн сайзырады ажылдап кылыр дериглер септелгезин Татарияда бир дугаарында дооскан. Тракторларны белеткээрин ында база чедиишкинниг чорудуп турар. Көдээ ажыл-агый техниказын септээриниң механизастаан деполарын республиканың бүгү районнарында тургускан. Специализастаан 1600 ажыг отрядтар болгаш звенолар оларда ажылдап турар. Чер ажылдыглар тарылга агрегаттарын январь 15-ке чедир, а тракторларны — март 15-ке чедир шуут септеп доозарын шиитпирлээн.

(СЭТА).

Партияның Тыва область организациязының XVII конференциязы

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга республиканың хөгжүм-шии театрынга СЭКП-ниң Тыва область организациязының XVII конференциязы болуп эрткен.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** конференцияны ажыткан.

Конференцияның ажылчын президиумун делегаттар соңгаан.

Конференцияның делегаттары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле соңгаан.

Конференцияның ажылчын органнарын: секретариатты болгаш мандат комиссиязын соңгаан.

Конференцияның дараазында хүн айтырыгларын делегаттар бадылаан:

1. СЭКП обкомунуң отчёду болгаш СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Пленумга чугаазынга идип үндүрген айтыышкыннарын күүседир талазы-биле партияның область организациязының сорулгалары.
2. Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёду.
3. СЭКП-ниң область комитедин соңгууру.
4. Партияның Тыва область организациязының ревизия комиссиязын соңгууру.

«СЭКП обкомунуң отчёду болгаш СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Пленумга чугаазынга идип үндүрген айтыышкыннарын күүседир талазы-биле партияның область организациязының сорулгалары» деп илеткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёт илеткелин ооң даргазы **Б. К. Будегечиев** кылган.

Илеткелдер талазы-биле: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **А. И. Пожидаев**, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Ш. П. Куулар**, «Тыва кобальт» комбинаттың директору **Ю. И. Колетников**, Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжузу **Х. Б. Куулар**, СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары **К. Н. Шулуу**, Кызылдың № 1 АТБ-зиниң чолаачызы, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаты **А. И. Галайко**, Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненко**, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың экскаватор-машинизи **А. А. Чакиров**, СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары **Ч. Х. Ооржак**, Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири **А. С. Кара-оол**, Тываның транспорт эргелелиниң начальниги **В. А. Парунин**, Эрзин районда «Нарын» совхозтуң директору **М. К. Дугер**, Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының механизатору **И. П. Оглезнев**, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **П. Т. Дамба-Хуурак**, «Шагонартяжстрой» трестиң эргелекчизи **Б. В. Глазков**, Тожунуң кооперация аңныыр-тывыш ажыл-агыйының аңчызы **К. Х. Тундума**, Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри **Н. С. Конгар**, Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу **К. С. Кара-оол**, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **Г. С-М. Иргит**, Каа-Хем районда «Ленинчи оруk» совхозтуң саанчызы **Н. Н. Салчак**, Бии-Хем районда «Өөк» совхозта партком секретары **М. Д. Кара-Сал** санал бергеннер.

Конференция мандат комиссиязының илеткелин дыңнаан болгаш бадылаан, илеткелди ооң даргазы, СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи **В. П. Суров** кылган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс чугаалаан.

Конференция СЭКП Тыва обкомунуң ажылын чүгээр деп санаан.

СЭКП обкомунуң отчёдунуң талазы-биле доктаалды хүлээп алган. СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Пленумга идип үндүрген айтыышкыннарын чедиишкинниг күүседиринче коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле партияның область организациязының мурнунда сорулгалар ында тодараттынган.

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёдун конференция бадылаан.

Конференцияның делегаттары СЭКП обкомунуң, партияның область организациязының ревизия комиссиязының чаа составын соңгаан.

Байырлыг телеграммалар партияның XVII область конференциязының адынга келген.

Конференцияның ажылынга СЭКП ТК-ның инструкторлары эштер **В. Н. Филиппов**, **Ю. К. Котов** олар киришкен.

Конференция хагдынган деп чарлаттынган.

Партийжи гимн «Интернационалды» конференцияның делегаттары улуг көдүрлүүшкүн-биле ырлаан.

ПАРТИЯНЫҢ XVII ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНГА СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ОТЧЁДУ

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

Партияның болгаш чоннуң бүгү амыдыралы, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы СЭКП-ниң XXV съездизиниң күштүг, улам өзүлделиг салдары-биле хөгжүп, сайзырап турар. Съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, партия сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургузукчу аажок улуг күштерин хөделдирип, коммунизмче оруктап чуртту бүзүределдиг башкарып орар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң соонда эрткен үе Коммунистиг партияның удуртукчу болгаш углакчы улам ыңай өзүлдези-биле, совет ниитилелдиң идей-политиктиг чаңгыс эвиниң быжыгылаашкыны-биле, чурттуң экономиказының шапкын өзүлдези-биле, совет кижилерниң чаагай байдалының бедиишкини-биле, бистиң Төрээн чуртувустуң камгалал күчүзүнүң быжыкканы-биле, ооң делегейде ат-алдарының өзүлдези-биле тодаргайлаттынар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң соонда эрткен үе Коммунистиг партияның политиктиг шугумунуң шынныын болгаш ыраккы көрүштүүн, ооң иштики болгаш даштыкы политиказының амыдыралчы аажок улуг күштүүн бүгү күш-биле бадыткаан. Коммунистиг тургузуушкуннуң өндүр улуг сорулгаларын чедиишкинниг боттандырары СЭКП Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев баштаан ооң Политбюрозунуң үре-түңнелдиг, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле хандыртынып турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы эш Л. И. Брежнев бистиң партиявыстың ленинчи угланыышкынын ажылдап кылырынга, боттандырарынга үзелбес четтинмес салыышкынын киирип, марксизм-ленинизм идеяларын амыдыралга боттандырарының өндүр улуг хереэнге бүгү күжүн берип турар. Бүгү совет кижилер, депшилгелиг кижи төрелгетен эш Л. И. Брежневти Ленин ордени-биле болгаш «Алдын Сылдыс» үшкү медаль-биле шаңнаашкынын чаагай сеткил ханыышкын, изиг чүүлдүгзүвүүшкүн-биле уткаан.

Партияның XXV съездизиниң соонда эрткен чылдар ниитилел-политиктиг шылгараңгай болуушкуннар-биле демдеглеттинген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылын мораль-политиктиг улуг көдүрлүүшкүн, патриоттуг чаа-чаа ажыл-херектери-биле демдеглээн.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязы чыл бичее ажыг үе мурнунда күштүг болуп кирген. Совет улустуң, ооң Коммунистиг партиязының революстуг-чаартыкчы ажыл-чорудулгазының түңнелдери ол теоретиктиг болгаш политиктиг шылгараңгай документиде илергейлеттинген. ССРЭ Конституциязы — сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң өзүлүг манифези-дир.

Эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» болгаш «Кур чер» деп номнарының үнүп келгени совет улустуң ниитилел-политиктиг болгаш угаан-бодал амыдыралынга чугула болуушкун болган. Эш Л. И. Брежневтиң номнары — мобилизакчы улуг күштүң документилери-дир, олар партия, күрүне органнарынга, хөй-ниити организацияларынга, бүгү кадрларга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун, ажылчы чоннарны кижизидерин удуртурун улам ыңай сайзыраңгайжыдар талазы-биле удуртулга болур.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бистиң партиявыстың хөй талалыг бүгү ажыл-чорудулгазынга партияның Төп Комитединиң Пленумнары чугула черни ээлеп турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленуму ону база дагын көргүскен. ТК-ның Пленумунга Л. И. Брежневтиң чугаазында беш чылдың үш чылының дургузунда партияның база чоннуң аажок улуг чогаадыкчы күжениишкиннериниң, хайныышкынның, шудургу ажылының түңнелдери үнген, беш чылды чедиишкинниг доозарының чогуур сорулгалары тодаргайлаттынган. СЭКП ТК-ның Пленуму эш Л. И. Брежневтиң чугаазында тайылбырлаттынган түңнелдерни болгаш айтыышкыннарны чүм-биле чүүлдүгзүнүп, оларны бүгү партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, ажыл-агый органнарының [illegible] үлезин болдурган.

Эрткен үш чылда Совет Эвилелиниң экономиктиг күчүзү улуг хемчээлдерге өскен. Оон дургузунда национал орулга 48 миллиард ажыг рубль көвүдээн.

Партияның аграр политиказы чедиишкинниг боттанып турар. Амгы беш чылдың үш чылында көдээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумак хемчээли СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленумунуң мурнундагызында шак-ла ындыг үениң дургузунда көргүзүгнүң 1,5 катап ажыг турар-дыр. Ада-чурттуң чер ажылының бүгү төөгүзүнде тарааның эң бедик — 235 миллион тонна дүжүдүн 1978 чылда өстүрүп, ажаап алган.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң ажылдап кылган социал программазы чайгылыш чок боттанып орар. Чоннуң акша орулгаларын бедидериниң үш чылга көрдүнген онаалдалары бүрүн боттанган. Беш чылдың эгелээн үезинден бээр ажыглалга 323 млн. дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген. Ол чорук барык 32 миллион кижиге чуртталга-амыдырал байдалдарын экижидер арганы берген.

Бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын боттандырары-биле чергелештир СЭКП ТК, Совет чазак партияның болгаш күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын, социалистиг лагерь чурттарының акы-дуңма найыралын болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынын улам ханыладыр, Чер кырынга тайбыңны быжыглаар талазы-биле [illegible] Ол дээш бүгү совет улус, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен бистиң Төп Комитединге, эш Л. И. Брежневке шуут бодунга сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

* * *

Отчёттуг үеде партияның область организациязы республиканың коммунистерин, бүгү ажылчы чоннарының күжениишкиннерин СЭКП-ниң XXV съездизиниң, партияның Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин, Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк районнарынга чоруп чорааның үезинде эш Л. И. Брежневтиң чугаалаан айтыышкыннарын база сүмелерин күүседиринче угландырып келген.

Тыва АССР-ниң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттышкан, ооң иштики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП Төп Комитединиң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын олар чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп турар.

Партияның область организациязының политиктиг, идеологтуг болгаш организакчы ажылы республиканың экономиказының бүгү адырларын болгаш культуразын улам ыңай хөгжүдерин, ооң ажылчы чоннарының материалдыг чаагай байдалын улам бедидерин хандырган. Күрүнениң улуг ачы-дузазы-биле бистиң республиканың экономиказы РСФСР-ниң экономиказының, чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизиниң чарылбас кезээ кылдыр хөгжүп турар. Ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейи, оларның идей-политиктиг болгаш культура деңнели өскен. Партияның ленинчи национал политиказының [illegible] тыва улустуң, республиканың бүгү ажылчы чоннарының дугайында СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың, эш Л. И. Брежневтиң шуут бодунуң доктаамал сагыш салыышкынының түңнелдерин Совет Тываның улус ажыл-агыйының болгаш культуразының улам ыңай бүгү талалыг хөгжүлдезинден көрүп турар бис, социалистиг интернационализмниң, ССРЭ улустарының бузулбас найыралының күжүнүң болгаш күчү-шыдалының илерелин көрүп турар бис.

«Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1976 чылдың декабрьда хүлээп алган доктаалы Совет Тываның экономиказын болгаш культуразын улам ыңай бүгү талалыг хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының чаа илерээшкини болган.

Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязын хүлээп алганы СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ленинчи национал политиканы амыдыралда херек кырында боттандырып турарының чырыткылангчак чижээ-дир.

Бодунуң ажыл-чорудулгазын улам ыңай сайзыраңгайжыдарынга үндезилээш, ажылчы чоннарның бүгү күжүн болгаш энергиязын СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң ол Пленумга чугаазынга кирген ооң айтыышкыннарын амыдыралга боттандырарынче чедиишкинниг мобилизастаарын партияның область организациязы бодунуң хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

I. Үлетпүр

Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП обкому республиканың үлетпүр күчүзүн өстүрер талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырып чоруткан. Беш чылдың үш чылының дургузунда үлетпүрде кол бүдүрүлге фондулары 50 хуу өскен болгаш амгы үеде 228 млн. рубль ажыг болган. Беш чылдың эрткен чылдарында чурт иштиниң далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү тургустунган. Элээн каш чаа үлетпүр бүдүрүлгелерин болгаш цехтерин туткан. Оларның аразында В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинады, Хову-Аксының даарапылга фабриказы, Кызыл хоорайда ыяш болбаазырадып кылыр завод болгаш өске-даа бүдүрүлгелер ажыглалда кирген.

Беш чылдың эрткен үезиниң дургузунда үлетпүр бүдүрүлгези 21,8 хуу улгаткан. Тоску беш чылдың баштайгы үш чылынга деңнээрге продукцияны 80 млн. рубльге хөйнү бүдүрген.

1978 чылда нийти продукция бүдүрери 10,8 хуу, ооң саарылгазы 9,5 хуу, кушкаш бүдүрүлгези 4,2 хуу өскен.

Беш чылдың үш чылының планын үлетпүрнүң 29 бүдүрүлгелери, [illegible] участоктар болгаш [illegible] хуусаазы бетинде күүсеткеннер. Оларга «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Туранның арга-ыяш пунктузу, Кызылдың болгаш Балгазынның ыяш ажыл-агыйы болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Электро-энергетика дүрген темпилер-биле хөгжүп келген. Улус ажыл-агыйынга электриниң херегләэри 45 хуу өскен. Өңнүг металлургияның бүдүрүлгелериниң коллективтери доктаамал эки ажылдап келген. Арга-ыяш болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүрнүң күчүзү өскен.

Үш чыл дургузунда бүдүрүлгеге бедик бүдүрүкчүлүг чаа 160 дериглгелерни, чаа техника болгаш күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының талазы-биле эвээш эвес хемчеглерни, чаартыкчы саналдарны болгаш чогаадылгаларны боттандырган. Бо бүгү хемчеглерни боттандырып чоруткашының күзели-биле 3,3 млн. рубльдиң экономиктиг чижек ажыын алган, 500 ажыг ажылдакчыларны өске ажылче шилчиткен болгаш продукцияның 75 чаа хевирлерин шиңгээткен.

Отчёттуг үениң дургузунда партия комитеттери республиканың министерстволары болгаш ведомстволары-биле кады улус херегелелиниң бараалнарын бүдүрерин көвүдеткен, ассортиментизин калбартыр болгаш шынарын бедидер талазы-биле ажылды чорудуп келген. Саржагны болгаш чалаң сүт продукциязын, далганны, кондитер болгаш дааравы кылыгларны бүдүрер талазы-биле үш чылдың планын ажыр күүсеткен. Культура-амыдыралга болгаш ажыл-агыйга херек бараалнарны тоску беш чылдың баштайгы үш чылдарынга деңнээрге 1 млн. 300 муң рубльге хөйнү бүдүрген.

Үлетпүрнү хөгжүдеринде чамдык эки түңнелдерни демдеглевишаан, СЭКП обкомунуң, хоорконунуң, хөй-хөй райкомнарның, парткомнарның үлетпүр бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылының деңнели СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумнарының негелделеринге ам-даа дүүшпес деп демдеглээр ужурлуг.

Республиканың үлетпүрүнде продукцияны бүдүрүп үндүрерин улгаттырарынга болгаш сайгарарынга бар турар курлавырларны ажыглалга четче киирбээн. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле беш чылдың үш чылының планын күүсетпээн. Продукцияны бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле үш чылдың онаалдазын Барыын-Хемчик, Кызыл районнар, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын (эш Самойлюк), аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели, «Тыва даг-дүгү» (эш Ухов), «Тудуг кезектери» (эш Антонов), комбинаттар күүсетпээн. 1978 чылда продукция бүдүрериниң планын 9 бүдүрүлге, ону сайгарарының планын 7 бүдүрүлге күүсетпээн.

Республикада аъш-чем, одалга болгаш чурт иштиниң үлетпүрү болгаш чамдык өске-даа адырлар ам-даа кош-

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧУРУКТА: конференцияның ажылының үези.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СЭКП Тыва обкомунуң пленуму

Партияның XVII область конференциязындан соңгуткан СЭКП Тыва обкомунуң пленуму дүүн болуп эрткен. Аңаа организастыг айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге эш **Г. Ч. Ширшинни**, ийиги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге эш **В. Е. Серяковту**, секретарьларынга болгаш бюро кежигүннеринге эш **Д. Н. Ооржакты**, эш **Г. Н. Долгополовту** соңгаан.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүннеринге эштер: **М. К. Мендуме, Ч-Д. Б. Ондар, А. И. Пожидаев, А. И. Леньшин, В. П. Суров, М. К. Шыырап, Т. Ч. Норбу** оларны соңгаан.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүннеринге кандидаттарга эштер: **М. Е. Абрамов, Ю. Н. Зюзин, Г. С-М. Иргит** оларны соңгаан.

СЭКП обкомунуң чанында партийжи комиссияның даргазынга эш **Н. П. Федоровту** бадылаан.

СЭКП обкомунуң килдистер эргелекчилеринге: партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң — эш **В. П. Суровту**, пропаганда болгаш агитацияның — эш **А. К. Канзайны**, көдээ ажыл-агыйының — эш **Г. А. Заркевичини**, үлетпүр болгаш транспорттуң — эш **Д. С. Монгушту**, тудугнуң — эш **И. А. Остапецти**, административтиг органнарның — эш **В. Д. Доруноолду**, эртем болгаш өөредилге черлериниң — **Д. Б. Ондарны**, чиик, аъш-чем үлетпүрүнүң болгаш садыгның — эш **Д. Л. Тинмейни**, ниити килдистиң — эш **А. А. Ромашовту**, саң-хөө ажыл-агыйының — эш **Н. Ф. Ишунинни** бадылаан.

«Шын» солуннуң редакторунга эш **В. С. Шаравинни**, «Тувинская правда» солуннуң редакторунга **В. Л. Масловту** бадылаан.

* * *

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының бирги хуралы болган. Аңаа эш **Б. К. Будегечиевти** ук комиссияның даргазынга соңгаан.

Партияның Тыва область организациязының XVII конференциязы

ПАРТИЯНЫҢ XVII ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНГА СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ОТЧЕДУ

как хөгжүп турар.

Үлетпүр продукциязын бүдүрерин улгаттырарының, ону сайгарарының планын чедиишкинниг күүседириниң херээнге бүдүрүлгелерниң бүдүрүкчү күчүлерин четпес ажыглап турар. 1975 чылга деңнээрге 1978 чылда үлетпүрде фонд эгидилгези 11 көпеекке эвээжээн. Ооң ужуруундан продукцияны барык-ла 25 млн. рубльге чедир албаан. Кызыл хоорайның, Барыын-Хемчик, Кызыл районнарның бүдүрүлгелеринде күчүлерни оожум шиңгээдип ап турар. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээниң күчүзүн багай шиңгээдип ап турар. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партия комитеди (эш Бакулин), «Тыва даг-дүгү» комбинаттың удуртукчулары ооң төлевилеттинген күчүлерин шиңгээдип алырын дүргедедир талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн турар деп чугаалаар ужурлуг. Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдарының заводунуң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, мяп болбаазырадып кылыр комбинаттың болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелерниң күчүлерин оожум шиңгээдип ап турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң айтырыынга онза доктаар ужурлуг. Сүт комбинадының бүдүрүлгелеринде, хлеб продуктуларының эргелелинде, Тыва электри четкилеринде, «Тыва көдээ тудуг» трезинде болгаш чамдык өске-даа черлерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар.

Ынчалза-даа хөй-хөй партия организацияларының, министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң удуртукчуларының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының ажылында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ам-даа хөй четпестер бар. «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынының, аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң болгаш чамдык өске-даа ведомстволарның бүдүрүлгелериниң хөй кезии күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң талазы-биле планнарны күүседирин хандырбайн турар. Элээн хөй бүдүрүлгелерде күш-ажылды механизастаарының деңнели кудуу, дериг-херекселдерни четпес ажыглап турар, ээлчеглерниң ажылдавайн, апаа турар чоруу хөй. Республикада ортумаа-биле дериг херекселдерниң ээлчег коэффициентизи чүгле 1.4 бооп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинатта арыглал дериг-херекселин ажыглаарының коэффициентизи 70 хуудан ашпайн турар. Ажылдап кылырының техника талазы-биле үндезилеттинген нормаларын, күш-ажылды организастаарының мурнакчы методтарын нептередир дугайында, ажыл шагын чөп ажыглаарының, кадрларның үнер-кирерин чок кылырының дугайында сагыш салышкын ам-даа чер бүрүзүнде четпес бооп турар.

Улус ажыл-агыйының кол сорулгаларының бирээзи болза чоннуң хереглел бараанын бүдүрерин көвүдедири, ассортиментизин калбартыры болгаш шынарын бедидери болур деп, СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунга бодунуң чугаазынга эш Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

Республиканың бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедиринге болгаш ассортиментизин калбартырынга бар аргаларны долузу-биле ажыглавайн турар. Аъш-чем, эът-сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелерин хөгжүдеринге үндүрген капитал салышкыннарын долузу-биле ажыглавайн турар.

Бүдүрүп турар продукцияның шынарын экижидер, ооң техниктиг деңнелин бедидер талазы-биле үлетпүрде чамдык хемчеглерни боттандырып чорудуп турар. Амгы үеде 12 бүдүрүлге черлери шынарны башкарарының комплекстиг системазын ажыглап турар. 19 кылыгларга күрүнениң Шынар демдээн тывыскан, продукцияның 30 хуузунга шынар категориязын берген.

Ынчалза-даа республиканың чамдык министерстволары болгаш ведомстволары бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидер дээш ам-даа четпес ажылдап турар. Чурт иштиниң, одалганың, аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң чамдык бүдүрүлгелери дыка куду шынарлыг продукцияны бүдүрүп турар. Республиканың бүдүрүлгелериниң хөй кезиинде шынарны башкарарының комплекстиг системазын ам-даа нептеретпээн.

Ол болгаш өске-даа чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш үлетпүрнү хөгжүдеринде, күрүне планнарын күүседип турарында четпестер болза, үлетпүрнүң адырларын дүрген хөгжүдери, ажылдап турар бүдүрүлгелерниң аргаларын долузу-биле ажыглаары, бүдүрүлгениң интенсификастаары, ооң ажыктыын болгаш шынарын бедидери дээш СЭКП обкому министерстволарның болгаш ведомстволарның чер-черде партия, совет база ажыл-агый органнарының ролюн, харысалгазын ам-даа четпес бедидип турарын херечилеп турар. Ажылчыннарның ажылын организастаарында, ажылчы чоннарның ортузунга масса-политиктиг ажылды, социалистиг чарышты организастаарында улуг четпестер бар. Күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге күш-ажылчы коллективтерниң ролюн ам-даа четпес бедидип турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтышкыннарынга дүүштүр үлетпүрнүң адыр бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң беш чыл планын күүседиринче угланган практиктиг хемчеглерни СЭКП обкому, Кызыл хооркому, СЭКП райкомнары, парткомнар, Министрлер Чөвүлели, ажыл-агый органнары хандырар ужурлуг. Бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның бүгү коллективтеринге «Хожудап турар чаңгыс-даа кижи турбазын!» деп лозунг-биле ажылды чорудар ужурлуг. Беш чылдың онаалдазын күүседиринге хожулаар чоруктуң орнун тургузар дээш 1979—1980 чылдарда бүгү хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Бүгү бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, ажыл-агый органнарының кужениишкиннерин бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче, ажыл-агый иштиниң курлавырларын дилеп тывары-биле болгаш болур шаа-биле ажыглаарынче партия комитеттери, совет органнар, министерстволар болгаш ведомстволар углаар ужурлуг. Чүнүң-даа мурнунда бүдүрүлге фондуларын долу ажыглаар, чаа туттунган бүдүрүлгелерниң күчүзүн дүрген шиңгээдип алыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырып чорудар апаар. Тудуг материалдарының, эът-сүт, аъш-чем болгаш чиик үлетпүрнүң бүдүрүлгелериниң күчүлерин дүрген шиңгээдип алырынче онза кичээнгейни салыр ужурлуг.

Эртемниң чедиишкиннерин, чаа техниканы, дешпилгелиг технологияны болгаш мурнакчы дуржулганы нептерединге үндезилээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны мобилизастаары партия организацияларының ажыл-агый удуртукчуларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир, шынарын бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни бүгү бүдүрүлгелерге ажылдап кылыры болгаш чайгылыш чокка боттандырып чорудары эргежок чугула.

Амгы практиктиг сорулгаларны шиитпирлеп тура, республиканың үлетпүр хөгжүлдезиниң дугайында доктаамал сагыш салып, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң № 1020 доктаалында салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседирин хандырар ужурлуг бис. Даг-руда, чиик, эът-сүт, аъш-чем болгаш чурт иштиниң үлетпүрүнүң улам ыңай хөгжүлдезиниң хемчеглерин СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели ажылдап кылыр апаар. Үлетпүрнүң улам ыңай хөгжүлдезинге минерал-чиг-эт баазазын калбартыры-биле геологтарның ажылының ажыктыын улгаттырар ужурлуг бис. Беш чылдың эрткен чылдарында Тываның комплекстиг геология-шинчилел экспедициязының коллективи Саянда даг-дүгү-биле байлак черни тып, шинчилээн, цемент чиг-эдиниң курлавырларын ССРЭ-ниң ККК-зы бадылаан, ховар казымал байлактыг бир черниң техник-экономиктиг үнелээшкинин чоруткан. Хову-Аксының кобальт, Ак-Сугнуң чес болгаш алдын-биле байлак черлериниң үлетпүр талазы-биле үнелээшкинин доозуп турар.

Даг-руда тывыжының бар бүдүрүлгелериниң минерал-чиг-эт баазазын быжыглаар, честиң, молибдениниң болгаш ховар металлдарының билдингир байлак черлерин комплекстиг шиңгээдип алыр талазы-биле техник-экономиктиг төлевилелин тургузарын дүргедедир талазы-биле практиктиг сорулганы геологтарга салган. Олар алюминий чиг-эдиниң болгаш үүрмек алдынның үнелээшкинин бээр, чартык металлдарны болгаш тудуг материалдарын дилээр ажылдарны калбартыр ужурлуглар.

II. Капитал тудуг

СЭКП обкому отчёттуг үениң дургузунда республикага капитал тудугну улам калбартырынче улуг кичээнгейни салып келген.

Эрткен үш чылдың иштинде тудуг организацияларының кол бүдүрүлге фондулары 26 ажыг хуу көвүдээн. Тудуг материалдарының болгаш тудуг үлетпүрүнүң индустриязының бүдүрүлге черлерин хөгжүдеринге 34 миллион рубльди тускайлаан. Тудугга эптеп кылырының деңнели 12 хуу, механизастаашкын — 24 хуу, фонд хандырылгазы —27 хуу өскен.

Оңгу беш чылдың эрткен үезинде тудуг индустриязының элээн каш бүдүрүлге черлерин тургускан. Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдар заводунуң бирги ээлчээ, мяп чазап кылыр болгаш асфальт заводтары ажыглалда киирген. «Тыва суг тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестериниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының бүдүрүлге баазалары калбартынган. Эптеп кылыр конструкциялар, тудугнуң чаа материалдары тудуг черлеринде улам калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Тудуг организациялары быжыккан. ССРЭ-ниң Аар тудуг министерствозунуң «Шагонартяжстрой» трезин ооң тускай эргелелдери болгаш участоктары-биле кады тургузуп, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынын ооң салбырлары-биле кады, ССРЭ-ниң Энергия министерствозунуң көжүп чоруур механизастаттынган чаа колонналарын база тургускан. Кадрларны белеткээр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорутган. Үш чыл дургузунда 9,0 муң ажыг тудугжуларны училищелерге болгаш өөредилге комбинаттарынга өөредип белеткээн. Бо бүгү чүүлдер капитал тудугнуң темпизин элээн бедидер арганы берген. Беш чылдың эрткен үш чылдарының иштинде 320 миллион рубль ажыг азы тоску беш чылдың баштайгы үш чылдарындан 45,8 хуу ажыг капитал салышкынын, мурнундагы беш чылдың ол-ла үезинден 57 хуу хөй кол фондуларны ажыглалга киирген.

«Тыва суг тудуг» трестиң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының, «Көдээ электри тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективтери беш чылдың үш чылдарының кереэлиг тудуг ажылдарының планын күүсеткен. Үш чылдың дургузунда 250 муң дөрбелчин метр ажыг чурттаар бажыңнарын, 4056 өөреникчилер өөренир школаларны, школа назы четпээн уругларның 2000 олуттуг, культураның 2640 олуттуг албан черлерин, 242 муң баш мал турар кажааларны болгаш өске-даа тудугларны тудуп, ажыглалга киирген. Электри энергетиказын улам ыңай хөгжүдеринге 6 миллион хире рубльдиң капитал салышкынын шиңгээдип алган, ол дээрге тоску беш чылдың чогуур үезинден 33 хуу хөйдүр. Электри дамчыдылгазының 291 километр шугумун, ниити күчүзү 186 муң киловатт шак подстанцияларны туткан.

Автомобиль оруктарын тударынга болгаш чаартырынга 19 миллион ажыг рубльди чарыгдаан, 246 километр чаа оруктарны, ооң иштинде кара шывыглыг 150 километр оруктарны ажыглалда киирген.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң № 1020 доктаалын ёзугаар 52 тудугларны кылып эгелээн, 23 тудугларны төлевилеп кылырының үезинде турар. Цемент заводун, Саянның даг-дүгү арыглаар комбинадын, Ак-Довуракка трикотаж даараныга фабриказын, Дус-Дагның дус разрезин тударының техник-экономиктиг чөвүлел чүүлдерин кылып тургускан.

Партияның XVI область конференциязының соонда эрткен үениң дургузунда республикада капитал тудугну хөгжүдериниң талазы-биле элээн хөй хемчеглерни боттандырып чорутканын көрүп тур бис. Ооң-биле кады капитал тудугда шиитпирлеттинмээн айтырыгларның болгаш четпестерниң ам-даа хөй бооп турарын демдеглээри эргежок чугула. Амдыгаа чедир-ле кол фондуларны ажыглалга киирер болгаш капитал салышкыннарын ажыглаар талазы-биле чыл планнарының күүселдези хандыртынмайн турар болгаш акша-хөреңгини, материалдыг курлавырларны хөй санныг тудугларже чашкаштаар чорук узуткаттынмаан, доостунмаан тудуглар немежип, тудугларның ажыглалга киирткениниң хуусаалары үстүр чоруу ховар эвес бооп турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң кылган айтышкыннары бистиң капитал тудуг талазы-биле ажылывыска база долузу-биле хамаарыжып турар-дыр.

Республикага капитал салышкынын ажыглалга киирериниң планы чүгле 80,2 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының — 81,4, кол фондуларны ажыглалга киирериниң—69,2 хуу күүсеттинген. Чедир кылдынмаан тудугларның хемчээли барык 100 миллион рубль бооп турар.

1978 чылда 23,4 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан, ооң иштинде кереэлиг организациялар 15,6 миллион рубльге, «Тыва тудуг» трест—5,0 миллион рубльге, «Шагонартяжстрой» трест—8 миллион рубльге чедир кылбаан бооп турар. Чурттаалга тудуунга ниити билиг школаларын, школа назы четпээн уруглар албан черлерин, кадык камгалалының болгаш коммунал-ажыл-агыйның тудугларын кылырынга тускайлаан акша-хөреңгини долузу-биле ажыглаваан.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээниң турар девискээринде объектилер оожум темпилиг кылдынып турар. Беш чылдың эрткен чылдарында ол черлерге 15 миллион рубльдиң тудуг ажылдары кылдынган. ССРЭ-ниң Аар тудуг министерствозу болгаш ССРЭ-ниң Энергетика министерствозу суг хөөлбээ турар черлер девискээринге холбашкан тудуг ажылдарын шапкынчыдарынче кичээңгейни эвээш салып турарын чугаалаар херек. Таңды, Каа-Хем, Кызыл районнарда тудуг ажылы четпес чоруп турар.

Тудуг индустриязын мурнады хөгжүдериниң айтырыын республикада ам-даа кошкак шиитпирлеп турар. Тудуг материалдарының болгаш тудуг индустриязының үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлерин тударынга тускайлаан акша-хөреңгини долузу-биле ажыглавайн турар. «Тудуг кезектери» комбинатты эде чаартыры төнчүзүнге четпээн, керамзит-сай кылыр завод ам-даа ажыглалда киирттинмээн. «Шагонартяжстрой» болгаш «Тыва септелге тудуг» трестериниң бүдүрүлге баазалары оожум тургустунуп турар. ССРЭ-ниң Аар тудуг министерствозунуң Красноярск кол тудуг чери Тывага тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң тудуун дүргедедириниң айтырыгларын ам-даа шуушаң шиитпирлеп турарын шугумчулеп демдеглээри эргежок чугула.

Кызыл хоорайның, районнарның партия, совет органнары, тудуг организацияларының удуртукчулары капитал тудугну хөгжүдериниң дыка хөй практиктиг айтырыгларын ам-даа четпес шиитпирлеп, бар четпестерни шалыпкын эвес узуткап турар. Тудуг бүдүрүлгезин болгаш ажылчыннарның күш-ажылын организастаарын экижидериниң, инженер удуртулгазының деңнелин бедидериниң аразында холбаалыг тудуг организацияларының ажылының бир демниг чоруун хандырарының талазы-биле чогуур хемчеглерни олар ам-даа албайн турарлар. Бригадаларның кереэ ёзугаар ажылдаарының арга-методун оожум нептередип турар. Бо арга-биле республикада чүгле 64 бригада ажылдап турар болгаш олар ниити тудуг-монтаж ажылдарының чүгле 20 хуузун кылып турар. Тудуг организациялары машиналарны болгаш механизмнерни ажыглаарын экижидеринче чогуур кичээнгей салбас, оларның хөй кезии чаңгыс-ла ээлчег-биле ажылдап турар. Тудугда хол-биле кылыр ажылдың ниити хемчээли улуг. Чаа, эң-не ажыктыг материалдарны болгаш конструкцияларны ажыглаар талазы-биле хемчеглерни четпес боттандырып турар болгаш бар тудуг материалдарын ажыглаарынга ажыл-агыйжы эвес чорукту болдуруп турар.

Партия организациялары, тудуг трестериниң удуртукчулары ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг кадрларны белеткеп, быжыглаарының болгаш доктаамал тудуг коллективтерин тургузарының айтырыгларын ам-даа кошкак шиитпирлеп турар. 1979 чылда доктааттынган тудуг-монтаж ажылдарын кылырынга барык 4300 ажылчыннар чедишпес, тудуг эргелелдериниң болгаш көжүп чоруур механизастаттынган колонналарының удуртукчуларының 20 хуузу тускай эртем чок кижилер бооп турар. Таңды, Тес-Хем, Улуг-Хем районнарда тудуг организацияларында дыка хөй ажылчыннар чедишпейн турар.

Трестерниң, оларның кезектериниң-даа удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары тудугнуң шынарын экижидериниң дээштиг хемчеглерин албайн турар. «Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестериниң коллективтери дыка хөй тудугларны куду шынарлыг кылдыр дужаап турар. Тудуг болгаш архитектура херектериниң талазы-биле эргелел, төлевилел организациялары, Тудуг банкызы болгаш Күрбанк-даа тудугнуң кедилиг болгаш шынарлыг кылдынар чоруун кошкак контрольдап турар.

Төлевилел-смета документациязын чогуур үезинде, шынарлыг белеткээр, технологтуг дериг-херекселдерни чедирер талазы-биле чагыкчыларның болгаш төлевилекчилерниң-даа ажылын шыңгыызы-биле экижидери негеттинип турар. Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу, Сельхозтехниканың Күркомитеди бо айтырыгларже кошкак кичээңгей салып турар.

СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, СЭКП хоорк ому, райкомнары амгы беш чылдың арткан чылдарында капитал тудугда эң чугула, кол айтырыгларны үзе шиитпирлээринче кичээңгейни угландырары чугула бооп турар. СЭКП обкомунуң салып турары эң-не чугула сорулга болза, тудуг баазазын улам хөгжүдери бооп турар. Тудуг индустриязының чаа бүдүрүлгелерин тургузары болгаш эргилерниң күчүзүн улгаттырары дээш практиктиг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

«Тудуг кезектери» комбинатта улуг панельдерден бажыңнар кезектерин кылыр цехти хуусаадан эрте ажыглалга киирери, «Шагонартяжстрой» трестиң тускай монтаж ажылдарының организацияларының баазазын тургузары, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының тудуг комбинадын тудары эргежок чугула апарган.

Көдээ ажыл-агый министерствозу, оттулар чүүл болгаш чурт иштиниң үлетпүрүнүң эргелелдери, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын дилгеш материалдарны, тудуг тууйбузун болгаш чугайын бүдүрерин дыка көвүдедириниң немелде хемчеглерин алыры эргежок чугула. Районнарда ажылдап турар тууйбу заводтарынга немештир Эрзин, Сарыг-Сеп болгаш Мугур-Аксы суурларга тууйбу кылып үндүрерин 1979 чылда организастаар. Ындыг хемчеглерни боттандырганының түңнелинде 1980 чылда эптээр демир-бетонну 170 муң кубометр, тудуг тууйбузун — 80 миллион кезек, дилгеш материалдарны—180 муң кубометр чедир көвүдедир болгаш чылда-ла 150 миллион рубльден эвээш эвес тудуг-монтаж ажылдарын кылыр аргалыг болу бээр.

Капитал тудуг талазы-биле бистиң кылып турар бүгү ажылывыс беш чылдың арткан ийи чылдарында 300 миллион рубльдиң кол фондуларын ажыглалга киирерин, 200 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хандырар ужурлуг.

Капитал тудугнуң улам-на өзүп турар хемчээлиниң ужурундан СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, бүгү-ле партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының талазындан удуртулганы улам улгаттырары негеттинип турар. Капитал салышкыннарының ажыктыын улгаттырарының, доозулбаан тудугларның санын кызырарының, тудугнуң шынарын экижидериниң айтырыглары кичээңгейниң төвүнге үргүлчү турар ужурлуг.

Тудугга эртем-техниктиг дешпилгени шапкынчыдар, машиналарны болгаш механизмнерни чөп ажыглаар, хөй күш үнер ажылдарны механизастаар талазы-биле хемчеглерни база-ла тудуг организацияларының удуртукчулары алыр ужурлуг. Тудугга кезектерден эптеп кылыр арганы калбартырынче, чаа материалдарны болгаш конструкцияларны калбаа-биле ажыглаарынче шыңгыы кичээңгейни салыр херек.

Планныг корум-чурумну сагыры дээш трестерниң болгаш тудуг эргелелдериниң удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының харысалгазын көдүрери, тудуг бүдүрүлгезин удуртурун экижидери болгаш кижилерниң күш-ажылын организастаары, мурнакчы дуржулганы ажыглаары, тудугжулар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирери, социалистиг чарыштың дээштиин бедидерин организастаары эргежок чугула.

Партия комитеттери, совет болгаш ажыл-агый органнары тудугжу кадрларны белеткээриниң айтырыгларын хүн бүрүде көөр, оларның техниктиг билииниң болгаш профессионал мергежилиниң деңнелин бедидер ужурлуг. Чоокку чылдарда «Шагонартяжстрой», «Тыва көдээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестериниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының өөредилге комбинаттарының ажылдап эгелээрин хандырар. Чаа Шагаан-Арыг болгаш Ак-Довурак хоорайларга профтехучилищелерниң тудуун эгелээр.

• • •

Транспортту улам хөгжүдеринче болгаш ону таарымчалыг ажыглаарынче СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленуму улуг кичээнгейни угландырган. Бистиң республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге транспорт канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг деп чугаалаар херек. СЭКП обкому ооң дугайын ыяк билип, амгы беш чылдың эрткен чылдарында автомобиль, хем болгаш агаар транспортунуң хөгжүлдезинче улуг кичээңгейни угландырып келген. Транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының кол бүдүрүлге фондулары 1975 чылга турганынга удур 18,6 хуу көвүдээн.

Тыва автотранспорт эргелелиниң бүдүрүлгелеринге үш чылдың иштинде чүък сөөртүлгезиниң хемчээли 1975 чылдыы-биле деңнээрге, барык 40 хуу улгаткан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 18 хуу бедээн.

Ол ышкаш хем болгаш агаар транспорту-биле чүък дажыглаарының хемчээли база улгаткан. Москва, Улан-Удэ, Новосибирск, Барнаул болгаш чурттуң өске-даа хоорайлары-биле ужар чүүлдүң доктаамал харылзаазы ажыттынган.

Ооң-биле кады республиканың партия болгаш совет органнары, транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчулары транспортту улам хөгжүдер, ооң материал-техниктиг баазазын быжыглаар, чолаачы кадрларны белеткээрин экижидер талазы-биле хемчеглерни ам-даа чедир боттандырып чорутпаан турарын демдеглээри эргежок чугула. Амгы үеде транспорт республиканың улус ажыл-агыйының чүък сөөртүлгезинге негелдезин долузу-биле хандырып шыдавайн турар.

Автотранспорт эргелелиниң бүдүрүлгелери беш чылдың чүък сөөртүлгезиниң, техниктиг белен чоруктуң коэффициентизин бедидериниң, орукче автомашиналарның үнерин көвүдедир талазы-биле планын күүсетпээн болгаш автомобильдерниң норма-чижектен эртир апаа турар чоруун кызырары оожум чоруп турар.

Республиканың «Сельхозтехниказының» Күркомитединиң бүдүрүлгелериниң автотранспорту четпес ажыглаттынып турар. Ында автомобильдерниң техниктиг белен чоруу дыка чавыс, материал-техниктиг база оожум калбарып, кадрлар белеткээриниң хемчеглери четпес алдынып турар.

Автобүдүрүлге черлериниң партия организациялары, ажыл-агый удуртукчулары чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын сула чорудуп турар. Автотранспортта озал-ондактыг үрелиишкиннер хөй бооп артпышаан.

Хем болгаш агаар транспортунуң бүдүрүлгелериниң чүъктерни болгаш пассажирлерни сөөртүрүнүң талазы-биле бар аргаларын долузу-биле ажыглавайн турар. Тываның авиабүдүрүлге коллективи беш чылдың үш чылдарының планын күүсетпээн.

Тыва автоэргелел (эш Парунин), республиканың «Сельхозтехниказының» Күркомитеди (эш Мешкорудников) автопарктың техниктиг катап дерилгезинче, оларны хөй чүък сөөртүр машиналарже шилчидеринче, автомашиналарның техниктиг белен чоруунуң коэффициентизин улгаттырып, контейнерлер сөөртүлгезин калбартырынче онза кичээңгей салыр ужурлуг. Республикада автомобиль оруктарын тударын болгаш ажыглаарын улам экижидип, оларның чаартылгазын, ылаңгыя Кызыл—Абакан болгаш Ак-Довурак—Абаза аразының оруктарының чаартылгазын дүргедедири эргежок чугула. РСФСР-ниң Автомобиль оруктарын тудар болгаш ажыглаар министерствозунуң талазындан бо айтырыгларны шиитпирлээрде биске улуг дузаламчы негеттинип турар. Абакан, Минусинск, Абаза хоорайларының демир-орук станцияларынга чүък баазаларын дүрген тургузар херек.

Хем болгаш агаар транспортун ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчеглерни алыр херек. Республиканың девискээринге Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээниң тургустунары-биле, Кызыл, Чаа Шагаан-Арыг хоорайларга хем өртээлдерин тудуп тургузары болгаш чүък флодунга суук болгаш кургаг чүъктер сөөртүр баржалар, улам күштүг теплоходтар немежири-биле холбаштыр Енисей хемнең чүък сөөртүлгезин организастаарының айтырыын тодаргай көөрү чугула.

Тываның авиабүдүрүлгези хамааты ужар чүүлдүң Красноярск эргелелиниң дузазы-биле Кызыл — Москва аразынга ТУ—134 хевириниң самолеттарының доктаамал ужар болурун дүргедедир ужурлуг. Бистерге ЯК-40 болгаш Л-410 дээр самолёттарны ажыглаап тургаш, ужар чүүл сөөртүлгезин хөгжүдериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, херек кырынга боттандырары эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга камналга чурумун быжыглаарының болгаш улус ажыл-агыйынга хумагалыг болур чоруктуң айтырыгларынче улуг кичээнгейни салган.

Ынчалза-даа аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң, Амыдырал-хандырылга министерствозунуң, Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң, респотребсоюзтуң чамдык бүдүрүлгелеринде, тудуг организацияларында ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чорукка удур демисел четпес чоруп турар. Партия хоорк ому, райкомнары, эге организациялары камналга чурумун күштелдирери дээш кадрларның харысалгазын четпес бедидип, бо талазы-биле ажылчы чоннар ортузунга ажылды ам-даа сула чорудуп турар.

Үш чылдың дургузунда үлетпүрге барык 6 миллион рубльдиң чиг-эдин, материалдарны, оттулар чүүлдү болгаш электри энергиязын арттыр чарыгдаан. Ол ышкаш кереэ ёзугаар ажылдаар организациялар 1200 ажыг тонна цементини, 11 муң дөрбелчин метр сойга шилин арттыр чарыгдаан. Оон-даа өске материалдарны төтчеглеп чарыгдаар чоруктуң факт-барымдаалары бар.

Партия обкому, хоорк ому, райкомнары, совет ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол организациялары СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Пленумга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында электри энергиязын камнаар талазы-биле айтышкыннарын удуртулга болдургаш, камналга чурумун улам быжыглаарын, материалдыг курлавырларны, оттулар чүүлдү болгаш энергияны ажыглап-ла турар бүгү черлеринге хумагалыг, чөп ажыглаарын хандырар, төтчеглекчи болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруктуң коступ келген факт-барымдааларынга эптеш чок болур байдалды чер болганынга тургузары чугула.

Күш-ажылчы курлавырларны таарымчалыг кылдыр ажыглап, күш-ажылчы коллективтерни тургузуп, оларны быжыглаарындан, ажылчы чоннарның сагылга-чурумун болгаш организастыг чоруун бедидеринден республиканың экономиказын болгаш культуразын улам хөгжүдериниң сорулгазын чедиишкинниг шиитпирлээри дыка хамаарыжып турар. Сөөлгү чылдарда улус ажыл-агыйының адырларынга күш-ажылчы немелде курлавырларны хаара туткан, оларда күш-ажылчы эки коллективтер тургустунуп, бедик мергежилдиг ажылчын кадрлар өскен. Амгы беш чылдың эгезинден бээр ажыл шагының чидирии тудугга 3, транспортта—5 хуу кызырылган.

Бар ажылчы күжүн чөп ажыглаар, кадрларны чаңгыс черге быжыглаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле партия комитеттериниң, совет болгаш ажыл-агый органнарының, парторганизацияларның ажылының деңнели ам-даа куду бооп турар.

Ажыл шагының чидириниң уржуундан улус ажыл-агыйының адырларында дыка улуг хемчээлдиг ажыл кылдынмайн турар. Ажыл шагының ниити чидириниң 50 хире хуузу ажыл шагы үзүп прогулдаар чорук бооп турар. «Тыва көдээ тудуг» трестиң, чурт иштиниң үлетпүрүнүң эргелелиниң, «Тыва тудуг материалдарының» каттыжышкынының бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында ажыл шагын үзер чорук хөй болуп турар.

Партия комитеттери, партияның эге организациялары, совет болгаш ажыл-агый органнары СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге холбаштыр бар турар күш-ажылчы курлавырларны ажыглаарын экижидер, ажылчын кадрларны белеткеп, өөредир болгаш оларны бүдүрүлгелерге турумчудар, быжыг туруштуг күш-ажылчы коллективтерни тургузар талазы-биле немелде хемчеглерни боттандырып чорудары эргежок чугула. Бистер кадрлар белеткээриниң планнарын шиитпирлиг-биле экижидер, бо талазы-биле Күрпланның, күш-ажыл талазы-биле эргелелдиң, министерстволарның болгаш ведомстволарның ролюн бедидер ужурлуг бис. Улус депутаттарының Советтериниң болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчулары күш-ажыл-биле хаара туттунмаан чонну бүдүрүлге ажылдарының айтырыын үргүлчү көрген турар ужурлуг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш организастыг чорукту улам быжыглаары, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары партия организацияларының моон-даа соңгаар онза кичээнгей салыр чүүлү болур ужурлуг.

III. Көдээ ажыл-агый

Отчёттуг үеде партия обкому, райкомнары, партия эге организациялары көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдериниң талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездизиниң, партия ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын шиитпирлээринге эвээш эвес кужениишкиннерин салган.

Беш чылдың үш чылдарының дургузунда республиканың совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдеринге 151 млн. рубльдиң капитал салышкыннарын бүдүрген, ол болза, тоску беш чылдыындан 24 хуу хөй болуп турар. 66 совхозтуң 55-ин күрүнениң энергосистемазында тудуштурган. Совхозтарның энергетиктиг күчүзү 48 хуу улгаткан, олар хөй-хөй техниканы алган. Черлерни мелиорастаарынга 23,8 млн. рубльди салган, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш өске-даа химиктиг чүүлдерни чорудуп бээри ийи катап өскен. «Сельхозтехниканың» күркомунуң бүдүрүлге баазазын хөгжүдеринге 10,2 млн. рубльди үндүрген азы бүгү тоску беш чылда үндүргени дег ол хире болган. Үш чыл дургузунда совхозтарга чаңгыс ажылдакчының күш-ажыл төлевири 15 хуу улгаткан. Көдээ черлерге 86 муң дөрбелчин метр чурттаалга черлерин, культура-амыдыралдың хөй-хөй объектилерин ажыглалга киирген. Мурнунда турган бүгү 22 колхозту 1977 чылда совхозтар кылдыр чаарткан. Көдээ ажыл-агыйны кадрлар-биле быжыглап турар. Амгы үеде совхозтарда дээди болгаш ортумак эртемниг 1323 специалист ажылдап турар.

Эрткен үш чыл агаар-бойдус байдалдарының талазы-биле республиканың көдээ ажыл-агыйынга эң-не таарымча чок болганы билдингир болгай. Партияның область организациязы СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың улуг дузаламчызынга даянгаш, тургустунган бергелер турза-даа, ол адырның хөгжүлдезинге ниитизи-биле турум чорукту хандырар.

Тоску беш чылдың үш чылдары-биле деңнээрге, республикага эъттиң чылда ортумак бүдүрүлгези 4,2 хуу, дүктүү—5,4 хуу, күрүнеге сүт садары — 1,9 хуу болгаш дүк садары—3,9 хуу, көдээ ажыл-агыйда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 10,4 хуу өскен. Каа-Хем, Бий-Хем, Кызыл районнарның партия организациялары эът, сүт болгаш дүк бүдүрериниң чылда ортумак немелде өзүлдезин, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарны — сүттүң база дүктүң немелде өзүлдезин хандырган. Совхозтарның хөй нуруузу база-ла мал ажылының продукциязын бүдүрерин өстүрерин чедип алган. Боттарының эрес-шудургу күш-ажылы-биле бедик түңнелдерни чедип ап турар мурнакчыларның саны социалистиг чарышка өскен.

Сүт садарының талазы-биле беш чылдың үш чылының планы республикага 104 хуу күүсеттинген. Ону садар планныг 12 райондан Таңдыдан өске 11 район үш чылдың онаалдаларын күүсеткен. Эът садар талазы-биле үш чыл планын Мөңгүн-Тайга болгаш Кызыл районнар, дүк садарының планын —Таңды болгаш Каа-Хем районнар күүсеткилээн. Көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының талазы-биле 1978 чылдың болгаш беш чылдың үш чылының күрүне планнарын күүседиринге чогумчалыг түңнелдерни «Нарын», «Шекпээр», «Мөрен», «Революцияның чалбыыжы», «Коммунизмниң херели», «Улуг Октябрь», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Хемчик», «Саян» совхозтарның коллективтери чедип алган.

Малды семиртип азыраар талазы-биле ажыл-агыйлар аразының үш каттыжышкынын республикада организастаан, сүткүр мал ажылынга база хой ажылынга концентрацияны чоруткан. Сөөлгү үш чылдың дургузунда малдың чаш төлүн алыры элээн көвүдээн, 1977 чыл-биле деңнээрге, 1978 чылда малдың өлүп хораары болгаш өске-даа чидириглери 40 хуу кызырылган. 1975 чыл-биле

(Уланчызы 3-кү арында).

ПАРТИЯНЫҢ XVII ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНГА СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ОТЧЕДУ

(Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

деңнээрге, инектерниң сүткүр продуктулуу 55 кг, бир баш мыйыстыг бода малдың ортумак дужаалда деңзизи—51 кг бедээн болгаш ону 345 кг чедирген, а ажыл-агыйлар арасының каттыжыышкыннарында — 380—400 кг четкен, бир хойнуң деңзизи—38-тен 42 кг четкен болгаш кыргып алыр дук—240 грамм улгаткан.

Ооң-биле чергелештир, СЭКП ТК-ның июль болгаш ноябрь (1978 ч.) Пленумнарының шиитпирлери-биле, ол Пленумнарга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткели-биле база чугаазы-биле холбаштыр, боттуг болгаш ботшугумчулелчи анализти кылып көөрге, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазында шыңгыы четпестер бар болуп турар.

«Тыва АССР-ге хой ажылын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың май 29-та үндүрген доктаалын болгаш ол-ла айтырыгның талазы-биле СЭКП обкомунуң X пленумунуң шиитпири четпес күүсеттинип, республикада хойнуң баш саны кончуг оожум өзүп турар. 1978 чылда хойнуң болгаш өшкүнүң баш саны Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Бии-Хем, Улуг-Хем, Таңды районнарының совхозтарынга 1975 чылдың деңнелинден кудулаан. Хойнуң баш санын өстүрер талазы-биле организастыг, зооветеринарлыг хемчеглерни хөй-хөй совхозтарда чогуур үезинде эвес болгаш куду деңнелде чорудуп турар. Эрткен чылын төрүүр 100 хойга онааштыр Өвүр районнуң совхозтарынга чүгле 66, Таңдыныынга — 72, Каа-Хемниинге — 73 хураган алган. «Кызыл тук», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «ҮТКА 25 чылы», «Торгалыг» совхозтарга төрүүр 100 хойга онааштыр чүгле 62—65 хураган алгылаан. База-ла ындыг байдалдарда туруп турар «Нарын», «Мөрен», «Чыраа-Бажы» совхозтар 94—99 хураганны менди доруктурган. Республикага чыл бүрүде-ле 120—130 хойжу төрүүр чүс хойга онааштыр 100-тен 140 чедир хураганны ап турар. Мурнакчы ажыл-агыйларның болгаш хойжуларның ол дуржулгазын партия организациялары, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери ам-даа кончуг кошкак нептередип турар.

1978 чылда дукту бүдүрериниң болгаш садарының планын чаңгыс-даа район күүсетпээн, ону садар планныг 56 совхозтуң чүгле 13-ү планын күүсеткен.

Эрткен чылын бир хойдан кыргып алыр дук 1977 чылдың деңнелинден улгаткан, ынчалза-даа ол чүгле 2 кг 160 грамм болган.

Беш чылдың эрткен чылдарында партия райкомнары партия организациялары мыйыстыг бода малдың баш санын өстүрериниң болгаш ооң продуктулуун улгаттырарының талазы-биле ажылды четпес чорудкан. Тожу, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Өвүр районнарга 1978 чылда төрүүр 100 инектен болгаш хунажындан чүгле 52—54 бызаа алган, а «Бурунгаар», Карл Маркс аттыг, Жданов аттыг, «О. Шынаа» совхозтарга деңгүп-ле 40—45 бызаа алган. Өвүр болгаш Тожу районнарның совхозтарынга бир инектен 800—900 кг сүттү, Улуг-Хемге болгаш Эрзинге—1200—1250 кг сүттү сагган. Таңды, Тожу болгаш Каа-Хем районнарның ажыл-агыйларынга 1978 чылда сүт бүдүрери кызырылган.

Чылгы, сарлык, өшкү, теве болгаш иви ажылын хөгжүдеринге ажыл-агыйларның улуг бойдус курлавырларын база болдунар аргаларын районнарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары кошкак ажыглап турар.

Чонну чуурга-биле хандырарының айтырыы республикада оожум шиитпирлеттинип турар. Чуурга бүдүрерин көвүдедир талазы-биле областың XVI партконференциязының шиитпирлерин партияның Кызыл райкому, «Көк-Тей» совхозтуң парторганизациязы күүсетпээн. 1978 чылда чуурга бүдүрериниң планын чүгле 71,4 хуу күүсеткен.

Мал ажылын хөгжүдеринде, продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планнарын күүседиринде четпестер болза, ол адырны СЭКП обкомунуң, ооң бюрозунуң, болгаш секретариадының, Министрлер Чөвүлелиниң, республиканың көдээ ажыл-агый органнарының, партия райкомнарының болгаш райкүүскомнарының талазындан ам-даа четпес удуртуп турарының база түңнели болур.

1979 чыл—СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин херек кырынга боттандырарының баштайгы чылы—республиканың мал ажылын хөгжүдеринге шиитпирлиг көдүрлүүшкүннүң чылы болзун дээш, дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг бис.

Партияның область организациязының сорулгазы чүл дээрге, малдың баш санын өстүрериниң, ооң өлүп хораар болгаш чидер чоруун болдурбазының талазы-биле хемчеглерни үре-түңнелдиг боттандырарын хандырары, бүгү-ле партия, совет, ажыл-агый органнарының, ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистериниң, мал ажылының бүгү ажылдакчыларының практиктиг ажылын аңаа чагыртыры болур.

Мал ажылын чорударында интенсивтиг факторларже улуг күженишкинни салыр ужурлуг бис. Коданга төрүүр инектерниң үлүг-хуузун 40—45 хуу, төрүүр хойларны 50—55 хуу чедир көвүдедириниң бүгү хемчеглерин алыр херек. Республикага ниитизи-биле төрүүр чүс малга онаашдыр 85—90 бызааны болгаш 95—100 хураганны алыр боттуг сорулганы бүгү-ле организастыг болгаш ажыл-агый-техниктиг хемчеглер-биле боттандырар ужурлуг.

1979 чылда күрүнеге 28 муң тонна эътти садары планда баш удур көрдүнген. Эрткен чылдарның улуг өрезин барымдаалааш, бо чылын эътти планда дыка хөйнү садары эргежок чугула. Эът бүдүрерин көвүдедириниң кол үнер дезү малды интенсивтиг семиртип азырары болур ужурлуг. Чайгы үени мал семиртиринге бүрүнү-биле ажыглаар, Кызылдың хаван азыраар комплекизин бо чылдың ийиги кварталында ажыглалга киирерин хандырар болгаш «Көк-Тей» совхозтуң куш фермазын чаарты кылырын дүрген доозар херек. Совхозтарга болгаш ол ышкаш чурттакчы чонга хаван, куш болгаш тоолай ажылын хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни чоокку үеде немей ажылдап кылыры, «Бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш албан черлериниң дузалал көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдың декабрь 4-те доктаалынга дүүштүр бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның дузалал ажыл-агыйларын бүгү хемчег-биле хөгжүдери эргежок чугула.

Хоорайларның, элээн хөй районнар төптериниң чурттакчыларын, уруглар база медицина албан черлерин сүт продуктулары-биле хандырарында бергелерни ажып эртери-биле хемчеглерни алыр ужурлуг бис. Маңаа-даа интенсификация салдынган сорулганы шиитпирлээриниң кол фактору болуп турар. Сүттүң 10 комплекизиниң, хунажын инектер өстүрер үш комплекстиң тудуушкунун дүргедедир херек. 1979 чылда эъткир инектер коданнарын сүт-бараан фермаларынче шилчидерин доозар, бир инектен саап алыр сүттү 1800 кг чедирер, а сүткүр мал ажылдыг районнарга ону 2200—2300 кг чедирер болгаш ооң күзели-биле күрүнеге бо чылын 27,5 муң тонна сүттү садар.

План күүселдезинде хожудаашкынны барымдаалап 1979—1980 чылдарда күрүнеге 7282 тонна дукту садар ужурлуг, бо чылдың планы — 3300 тонна. Ол планны күүседир төлээде, дукту бүдүрериниң, чылдазының болгаш ооң чидирин болдурбазының талазы-биле күжениишкинниг ажылды чорудары негеттинип турар.

Мал ажылын улам ыңай хөгжүдериниң херээнге зооветеринар албанының ролюн бедидери, бруцеллезту болгаш малдың өске-даа аарыгларын узуткаарын чедип алыры, бригадаларның база фермаларның санитар культуразын бедидери эргежок чугула. Көдээ ажыл-агый министерствозу ажыл-агый бүрүзүнде уксаажыдылга ажылының байдалын ылавылап өөренип көрзе база ону экижидер талазы-биле практиктиг хемчеглерни алза чогуур.

Мал ажылын чорударында четпестерни чайладыры, ону улам ыңай интенсивтиг хөгжүдери ол адырны СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, райкомнарның болгаш райкүүскомнарның талазындан удуртуун күштелдирерин негеп турар.

Партия организациялары мал ажылының ажылдакчыларының ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер, оларның ортузунга социалистиг чарышты организастаарын экижидер. малчыннарның болгаш бүгү көдээ ишчилерниң чуртталгазының, культура-амыдыралының байдалдарын экижидер дугайында доктаамал сагыш салыр ужурлуг. Ол сорулгаларга бо чылдан эгелээш, совхозтарда тудуушкунга тускайлап берип турар чыл бүрүнүң капитал салыышкыннарының 40 хуузун үндүрзе чогуур.

Мал ажылын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле төлевилеттинген бүгү-ле чүүлдер тараа бүдүрүлгезиниң деңнелинден шиитпирлиг черге-биле хамааржыр. Хөрзүннү хат алырынга удур техника-биле болбаазырадып турар шөлдер бо беш чылда элээн калбарган, хову камгалалының ыяш олуртулгазы өскен, минералдыг чемишчидилгелерни төгери көвүдээн. Тараа болгаш мал чеми культураларының үрезиннерин бүдүрер талазы-биле үрезин ажылдыг каттыжыышкынны Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының баазазынга тургускан.

Ынчалзажок чер ажылында шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш четпестер ам-даа хөй болуп турар. 1976—1978 чылдарда тараа культураларының дүжүттүү ортумаа-биле гектардан 4,6 центнер, картофельдии—31, ногааларныы — 33 центнер болган.

Сөөлгү чылдарның таарымча чок агаар-бойдус байдалдары чер ажылынга ажылдың түңнелдеринге улуг салдарны чедирген. Ынчалзажок ажылдың куду көргүзүглерлиг болуп турарын чүгле ооң-биле тайылбырлап болбас. Чер ажылының культуразын бедидер, үрезиннерниң шынарын экижидер, чемишчидилгелерни үре-түңнелдиг ажыглаар, эртемге үндезилеттинген агротехниктиг хемчеглерни шиңгээдир талазы-биле практиктиг хемчеглерни партия райкомнары, райкүүскомнар, көдээ ажыл-агый органнары ам-даа четпес боттандырып турар.

Чер ажылының ниити культуразын көдүрериниң, хөрзүннүң хат алырындан камгалаарының, ооң үнүш-дүжүткүрүн бедидериниң талазы-биле кедергей чугула сорулга партияның область организациязының мурнунда туруп турар. Көдээ ажыл-агый министерствозу, районнарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары хову ажылынга бүгү-ле агротехниктиг хемчеглерни шынарлыг чорударын хандырар ужурлуг. Бүгү тарылга шөлүн хөрзүннү хат алырынга удур болбаазырадырын 1980 чылга чедир бүрүн боттандырар, органиктиг чемишчидилгелерни мөөңнээриниң болгаш төгериниң эртемге үндезилеттинген технологиязын шиңгээдип алыр, агрохимия албанының ролюн бедидер, ажыл-агыйларны боттарының райончуткан сорттуң үрезиннери-биле хандырар. Ол хемчеглерниң болгаш суггаттыг черлерни эң эки ажыглаарының күзели-биле тараа бүдүрүлгезин 270—300 муң тонна чедир көвүдедир.

Шөлү бөгүн 66 муң гектар чедип турар суггаттыг черлерни четпес ажыглап турары улуг дүвүрээзинни болдурбушаан турар.

Улуг-Хем, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа чамдык районнарга суггаттыг черлерни ажыглаары дээш ёзулуг партийжи негелде болгаш контроль чок турган. «Торгалыг», «Найырал», «Ак-Туруг» совхозтарда суггарылга системаларын багай септеп турар, олар сандаргай байдалда туруп турар.

1976-1978 чылдарда республикага суггаттыг черлерден тарааның ортумак дүжүдү чүгле 6,6 центнер, картофель болгаш ногаалар 30—31 центнер болган. Ол-ла үеде эң-не кааң болган 1978 чылда «Алдан-Маадыр», «Шекпээр», «Коммунизмниң херели», Гока аттыг, «Революцияның чалбыыжы» совхозтарга, Дуржулга станциязынга мурнакчы звенолар гектардан кызылтастың 21, хөй чылдыг сигенниң—48, кукурузаның—196, картофельдиң—130 болгаш ногааларның—172 центнер дүжүдүн алгылаан. Ынчалзажок ол дуржулганы багай нептередип турар.

Суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидер дугайында бис чаңгыс эвес удаа чугаалажып турар бис. Ынчалза-даа эки түңнелдер ам-даа эвээш.

Суггаттыг черлерни ажыглаарын үндезини-биле экижидер төлээде, Көдээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволары, районнарның партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары хамыктың мурнунда ол черлерни ажыглаар айтырыгны көөрүн үндезини-биле өскертир, аңаа культураларны тарып өстүрериниң эртемге үндезилеттинген агротехниказын шиңгээдирин дээштиг контрольга алыр, доктаамал бригадаларны база звеноларны четчелей тургузарын ылаптыы-биле кылыр, сугну, техниканы болгаш суггарылга херекселдерни чөптүг ажыглаарын шыңгыызы-биле хайгаараар херек. Совхоз, район бүрүзүнге болгаш республикага ниитизи-биле суггаттыг черлерни ажыглаанының түңнелдерин моон соңгаар чыл бүрүде үндүрүп турары эргежок чугула.

Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, «Тыва суг тудуг» трест, «Гипроводхоз» институттуң салбыры төлевилел болгаш тудуг ажылдарының шынарын экижидери, суггаттыг черлерниң шөлүн он бирги беш чылда 100 муң гектар чедирер сорулга-биле Енисей, Тес болгаш өске-даа хемнерниң суун ажыглаары-биле улуг суггарылга системаларын тударынга капитал салыышкыннарын база материал-техниктиг херекселдерни мөөңнээри эргежок чугула. Суг чок одарларны суглуг болдурарынче улуг кичээнгейни салыр херек. ол сорулга бисте ам-даа оожум шиитпирлеттинип турар.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленуму мал чемнери бүдүрериниң айтырыгларынче онза кичээнгейни салган. Ол биске онза ужур-дузалыг болуп турар. Республикага чыл бүрүде-ле мал чемнери бүдүрери хереглеттинериниң 45—55 хуузундан ашпайн турар, а Тес-Хем, Эрзин, Өвүр, Бай-Тайга районнарының ажыл-агыйларынга чүгле 17—25 хуу болуп турар. Сөөлгү чылдарның дургузунда бо угланыышкынга чамдык хемчеглер алдынган. Тускайлаттынган «Ак-Чыраа» совхозту болгаш «О. Шынаа» совхозта бот-орулга-чарылгалыг участокту, хөй-хөй совхозтарда доктаамал мал чеми белеткээр бригадаларны болгаш звеноларны тургускан.

Ынчалзажок ол хемчеглер ам-даа ыракта четпес болуп турар. Мал ажылынга чем баазазын тургузар талазы-биле дыка хөй улуг хемчеглерни чоокку чылдарда боттандырары биске эргежок чугула. Бистиң республикага мал чемнери белеткээриниң 1985 чылга чедир перспективалыг планын бадылаан, 1979 чылда-ла бүгү хевириниң чемнерин 284 муң тонна чемгерилге единицазын белеткээрин азы мурнунда чылдарда чижеглеп алган бир баш малга 3—5 центнер онаажып турганынга удур 10 центнерни белеткээрин ук планда көрген.

Төлевилеттинген программа 1980 чылга чедир хөй чылдыг сигеннерниң тарылгазын 30—33 муң гектар чедир көвүдедирин, сиген далганы бүдүреринге чиг-эт баазазын тургузарын, культуртехниктиг ажылдарны калбаа-биле чорударын, Тес хемниң шынаазын база Тожунуң сиген шөлдерин шиңгээдип алырын негеп турар. Хуусааларны кызырарының болгаш чемнерни белеткээриниң технологиязын сагыырының күзели-биле чемнерниң шынарын экижидеринче онза кичээнгейни салыр херек.

Салдынган сорулганы күүседири-биле бо чылдан эгелээш-ле мал чеми бүдүрерин тускайлаң адыр кылдыр аңгылаар ужурлуг. Ол чүл дээрге совхоз бүрүзүнге четчир санныг кижилерлиг болгаш техникалыг мал чеми бүдүрер доктаамал бригаданы тургузар дээни ол. Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Сельхозтехниканың» Күрүне комитеди ол адырның материал-техниктиг баазазын хөгжүдер талазы-биле немелде хемчеглерни алыр, мал чеми болбаазырадып кылыр күчүлерни болгаш витамин-белоктуг немелделерни бээрин көвүдедир ужурлуг. Күрүнениң энергосистемазынга коштунган бүгү совхозтар бо беш чылдың төнчүзүнге чедир сиген далганын болгаш борбаандылаан чемнерни белеткээр агрегаттарны тургускан турар ужурлуг.

Бистер чоокку чылдар иштинде республиканың хереглелинге долу четчир хемчээлдиг картофельди болгаш ногааларны бүдүрериниң айтырыын шиитпирлээр ужурлуг бис. Амгы үеде ол продуктуларның дыка хөй кезиин республикаже өске крайлардан болгаш областардан сөөртүп эккеп турар бис. Ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар боттарының бажыңнарының чанында участоктарын картофель болгаш ногаалар өстүреринге бүрүнү-биле ажыглаан турарын чедип алыр дээш ажылды чер-чер Советтери, профэвилел организациялары чорудар ужурлуг.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының техника болгаш энергия-биле чепсегленгени чылдың өзүп турар деп үстүнде чугаалаан болгай мен. Совхозтарда тракторлар, комбайннар, автомашиналар болгаш өске-даа техника ажылдың бүгү хемчээлин кылырынга четчип турар. Ынчалза-даа ажыл-агыйларда ол техника ам-даа ажыктыг эвес болгаш колдуунда чаңгыс ээлчегде ажыглаттынып турар. Бир тракторга онаашдыр ээлчегде ортумак ажылдап кылыышкын нормазын 70—75 хуузу, комбайннарның — чартыындан эвээш болуп турар. Автомашиналарны болгаш оларның кожугуларын ажыглаарының коэффициентизи чавыс.

Партия райкомнары, райкүүскомнар, Көдээ ажыл-агый министерствозу техника ажыглалын экижидериниң айтырыгларын үргүлчү кичээнгейге ап, ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының бо талазы-биле харысалгазын бедидер, механизаторлар-биле ажылды экижидер, оларның ортузунга техникага хумагалыг болуру, ону эки эдилээр дээш чарышты калбартыр ужурлуг. Ажыл-агыйларга техниканы ажыглаарының талазы-биле ипатовчу арганы калбаа-биле нептередир херек.

Техника эдилелин, ону ажаап кадагалаарын экижидеринге чугула роль Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле Күрүне комитединге онаажыр. Материал-техниктиг баазазы дыка быжыккан-даа болза, республикада «Сельхозтехниканың» Күрүне комитеди бодунуң хүлээлгезин ам-даа долу хемчээл-биле күүсетпейн турар. Ук организация көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге чаа техниканы болгаш депшилгелиг технологияны нептередир, септелге болгаш монтаж ажылдарын экижидер талазы-биле четпес ажылдап, ажыл-агыйларга четчелеттинмээн техниканы садып турар.

Машиналарның болгаш механизмнерниң техниктиг аргаларын долузу-биле ажыглаары, оларны эдилээриниң болгаш кадагалаарының шынары механизатор кадрларның четчелээшкининден, оларның мергежилиниң деңнелинден шиитпирлиг черге-биле хамааржыр. Беш чылдың үш чылдарында республикага 1300 ажыг механизаторлар белеткеттинген, бир муң ажыг механизаторлар бодунуң мергежилин бедиткен. Ындыг-даа болза, тракторларның болгаш комбайннарның ийи ээлчеглиг ажылдаарынга ам-даа 2200 механизатор четпейн турар. Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Кызыл районнарның совхозтарында механизаторлар харын-даа мырыңай чаңгыс ээлчеглиг ажылдаарынга безин чедишпес. Көдээде агрегаттарга болгаш кормоцехтерге ажылдаары-биле өөредип каан ажылчыннар, электриктер болгаш слесарьлар дыка хөй чедишпейн турар. Малчыннарны техниканы ажыглап билир кылдыр белеткевейн турарындан өрүмнеп белеткээн дыка хөй кудуктар хуусаадан эрте үрелип турар.

Көдээ ажыл-агыйны механизаторлар-биле четчир кылдыр хандырарының эргежок чугулазын барымдаалап көргеш, кадрларны профтехучилищелерге, өөредилге комбинаттарынга болгаш бүгү-нити өөредилгениң курстарынга белеткээрин экижидер херек.

Совхозтарның экономиказын быжыглаарының талазы-биле улуг ажылды боттандырып чорудар апаар. Сөөлгү чылдарда хөй-хөй совхозтар карылгалыг ажылдап турар, чээлилер талазы-биле өрелери көвүдээн. Совхозтарда фонд эгидилгези 1975 чылдың деңнелинде арткан болгаш бо үеде кол фондуларның бир рубль бүрүзүнге онаашдыр эгидилгези 32-ле копеек бооп турар, продукцияның бот-үнези аар, ооң чамдык хевирлериниң талазы-биле бот-үне планнааныындан 30 хуу чедир аартап турар.

Бүдүрүлгени организастаарында улуг четпестер, материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларын ажыглаарында ажыл-агыйжы эвес чоруктарның фактылары дыка хөй ажыл-агыйларның багай экономиктиг байдалының кол чылдагааннарының бирээзи болуп турар.

Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Скотопром» трест, оларның удуртукчу ажылдакчылары, районнар эргелелдери, совхозтарның директорлары болгаш саң-хөө-экономика албаны, тускай эртемниглер СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр чогуур түңнелдерни үндүрер, саң-хөө болгаш материалдыг курлавырларны чарыгдаарынга чогуур чурумну тургузаар, ажыл-агыйжы эвес чорукту болдурбас, камналга чурумун күштелдирер ужурлуг.

План чурумун база быжыглаар, бүдүрүлге саң-хөө планнарын, бот-орулга-чарылга даалгаларын доктааткан хуусааларда шынарлыг кылдыр ажылдап кылыр, олар херек кырында бүдүрүлгени шын организастаарын, кадрларның ажылын хүн бүрү удуртурун хандырар чугула быра болур ужурлуг. Камналга чурумун күштелдиреринче, продукцияның шынарын бедидеринге, ону бүдүреринге чарыгдалдарны кызырарынче идепкейлиг демиселге бүгү ажылчыннарны киириштиреринин эргежок чугула организастыг болгаш экономиктиг аргаларын тургузаар херек.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин барымдаалааш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдың май 5-те доктаалын ёзугаар бистиң республиканың совхозтарының чээлилер талазы-биле 16,7 миллион рубль өрелерин үндүр бижээн. Хуусаазын эрттирген 22 миллион рубльдиң чээлилерин төлээр хуусаазын 12 чыл узаткан, бо чылдың январь 1-ден эгелээш сүттү, дукту, хой эъдин, картофельди болгаш ногааларның чамдык хевирлерин күрүнениң садып алыр өртектерин бедиткен. Ооң ачызында, совхозтар бо чылын продукция садар планнарын күүседиптер болза, 6 миллион ажыг рубльдиң немелде орулгазын алыр. Күрүнениң албан страхованиезиниң колхозтарда күштүг бооп турар негелделери совхозтарга база күштүг болурун көрген.

Бо бүгү болза, бүдүрүлгени бедик орулгалыг кылдыр чорудуп болурунга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының сорулгазы болза, күрүнениң бо хире кайгамчык улуг дузаламчызынга даянып алгаш, бүгү совхозтарны саң-хөө бергедээшкиннерден чүгле үндүрер эвес, харын оларны бедик орулгалыг бүдүрүлгелер болдурарын чедип алыры болур.

Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Скотопром» трестиң, «Сельхозтехниканың» Күрүне комитединиң, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң мурнунда адырларны эргелеп башкарарын сайзырангайжыдар, партияның болгаш чазактың, республиканың партия болгаш совет органнарының шиитпирлерин күүседир талазы-биле аппараттарның ажыл-чорудулгазын экижидериниң талазы-биле харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Кадрларны шилип алыр болгаш таарыштыр тургузаар, специалистерни, ылаңгыя дээди мергежилдиг специалистерни белеткээр талазы-биле ажылды экижидери эргежок чугула.

Партия организацияларының чугула сорулгазы болза партияның амгы үеде аграр политиказын, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде ук Пленумнуң шиитпиринде айыттынган сорулгаларны тодаргай билири-биле, ол ышкаш СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле СЭКП обкомунуң хемчеглеринде, республиканың көдээ ажыл-агыйын специализастаарының болгаш концентрастаарының планында, СЭКП обкомунуң VIII пленумунуң шиитпирлеринде айыттынган көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле тодаргай даалгаларны ылак медереп билири-биле бүгү специалистерни чепсеглээри болур. Партия обкомунуң, райкомнарының болгаш партия эге организацияларының сорулгазы болза кадрлар-биле ажылдың бүгү хевирлерин сайзыраңгайжыдары, бүдүрүлгениң организакчылары болгаш технологтары болур ужурлуг оларның ролюн доктаамал бедидери, айтырыгларны шиитпирлээрде оларның инициативазын болгаш бот-тускайлаң чоруун деткиири болур. Көдээ ажыл-агыйның район эргелелдериниң специалистериниң ажылының деңнелин бедидеринче кичээнгейни угландырар.

• • •

Партияның область комитеди отчёттуг үеде чоннуң хандырылгазын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле элээн ажылды чорутканын илеткелчи демдеглээн. Партия, совет, ажыл-агый органнарның кичээнгейин бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның четкизин калбартыр, оларның материал-техниктиг баазазын быжыглаар, чаа дериг-херекселдер-биле хандырар, кадрлар белеткээрин экижидер болгаш хандырылганың культуразын бедидер айтырыгларже углап турган. Ниитизи-биле алырга, чоннуң хандырылгазының адырлары сөөлгү үш чылда элээн кескү хөгжүлделиг болган.

Харылзаа бүдүрүлгелериниң сайгарган продукциязының хемчээли көвүдээн, радио дыңнап, телевизор көрүп турар кижилерниң саны өскен. Күрүне болгаш кооперация садыы беш чылдың үш чылдарының планнарын кол-кол көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Үүрмектеп садарының бараан саарылгазы 1975 чылдынга бодаарга 1978 чылда 31 миллион рубльге өскен. Эрткен үш чылдарда амыдырал хандырылга ачы-дуза чедирериниң хемчээли 26 хуу, ооң иштинде көдээге 28,4 хуу көвүдээн. Коммунал ачы-дуза чедирери ол-ла үеде—19,4, а көдээге 19,8 хуу өскен. Чонну электри энергиязы, газ, одаар чүүл-биле хандырары экижээн.

Көдээ чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирериниң планнары үргүлчү күүсеттинмейн турары-биле эптежир арга чок. Бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда бар күчүлер ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар. Чуртталга фондузунуң септелгези багай кылдынып турар. Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарынче кичээнгей ам-даа четпес.

Чонну болгаш улус ажыл-агыйын телефон, почта харылзаазы-биле хандырарын улам экижидер ужурлуг.

Партия комитеттери, совет болгаш ажыл-агый органнары чоннуң хандырылгазын улам ыңай хөгжүдерин доктаамал кичээнгейге алыры чугула. Районнарга чаа харылзаа белдирлерин, Абакан—Кызыл, Кызыл—Кызыл-Мажалык радиотелешугумнарын, хоорайлар аразының болгаш автоматтыг телефон станцияларын ажыглалга киирип, ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаа дериг-херекселдер-биле хандырып база эде кылып тургаш, харылзааның чепсек-херекселдерин, радиодамчыдылгазын болгаш телевидениени улам ыңай хөгжүдерин чедип алыр херек.

Садыг министерствозунуң, Респотребсоюзтуң удуртукчулары садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң бүдүрүлгелериниң хөгжүлдезиниң талазы-биле хемчеглерни ам-даа чүткүлдүг-биле боттандырар, бараанның ассортиментизин болгаш шынарын экижидер ужурлуг. Бараан курлавырларын көвүдедирин дузалал ажыл-агыйларын калбартырының, чондан көдээ ажыл-агыйның артыкшылдыг продуктуларын садып алырын көвүдедириниң, чидириглерни кызырарының күзели-биле чедип алырынче онза кичээнгейни угландырза чогуур.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозундан чуртталга фондузун ажыглаарын экижидери, районнар төптеринге чаңгыс аай котельнаяларны, арыглал дериглерин, водопроводтарны тударының айтырыгларын кызымаа-биле шиитпирлээри негеттинип турар. Чаңгыс аай хевирниң чунар-бажыңнарын, гостиницаларны, хеп чуур черлерни тударын дүргедедир, электри четкилерин эде кылырын, чурттакчылыг черлерни ногаанчыдар талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырар херек.

IV. Идеология ажылы

СЭКП-ниң XXV съездизиниң идей-кижизидилгелиг ажылдың сорулгаларын комплекстиг боттандырар дугайында айтыышкынын удуртулга болдургаш, партия обкому отчеттуг үениң дургузунда хооркомнуң, райкомнарның, партия организацияларының ажылын ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин улам сайзыраңгайжыдарынче угландырып келген.

Партияның область организациязының идеологтуг бүгү ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны болза, партияның XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Конституцияларының чүүлдерин, эш Л. И. Брежневтиң илеткелдеринде, чугааларында болгаш «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнарында айтыышкыннарны база сүмелерни пропагандалаары болгаш боттандырары бооп келген.

Коммунистерге болгаш партияга кежигүнү эвестерге марксисчи-ленинчи мировоззрениени хевирлеп тургузарының, улустарның найыралының, совет патриотизминиң болгаш социалистиг интернационализминиң, буржуаз идеологияга эптеш чок чоруктуң ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидериниң, оларның идей болгаш мозү-шынар база культура деңнелин бедидериниң, күш-ажылды, хөй-нитти хүлээлгезин оларның медерел билириниң айтырыглары партия организацияларының практиктиг ажылының төвүнге доктаамал туруп келген.

Ооң-биле чергелештир политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени организастаарында четпестер база хөй. Улус ажыл-агыйының ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының элээн кезии политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеде хаара туттунмаан. Ылаңгыя көдээ ажыл-агыйның, амыдырал хандырылгазының, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының болгаш тудуг организацияларының ажылдакчылары өөредилгеде эвээш хаара туттунган.

Партияның чамдык организациялары коммунистерниң политиктиг болгаш бот-өөредилгезинге контрольду кошкак боттандырып турар.

Партия хооркому, райкомнары, партия эге организациялары политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге удуртулганың деңнелин бедидер, ону коммунистерниң болгаш ажылчы чоннарның марксисчи-ленинчи мировоззрениезин хевирлеп-тургузарынга идепкейлиг ажыглаар, чоннуң политиктиг база күш-ажылчы идепкейин көдүреринге ажыглаар хүлээлгелиг. Коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле, коллективтерниң мурнунда турар тодаргай сорулгалар-биле өөредилгениң холбаалыг турарын бүгү тала-биле быжыглаары чугула.

Партия организациялары ажылчы чоннарның кижизидилгезинге пропагандисчи болгаш масса-политиктиг ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин болгаш аргаларын ажыглаарын экижиткен. Партия комитеттери пропагандисчи бөлүктерниң болгаш «Билиг» ниитилелиниң лекторларының киржилгези-биле политиктиг хүннерни эрттирерин районнарда, ажылчы чоннар коллективтеринде практикалап турар.

Ынчалза-даа партияның чамдык райкомнары, партия эге организациялары агитаторнуң, политинформаторнуң, илеткелчиниң, лекторнуң чалбыыштыг сөстерин массаларның политиктиг кижизидилгезинге чедир ажыглавайн турар.

СЭКП обкому, хооркому, райкомнары, парткомнар ажылчы чоннар коллективтеринге лекция пропагандазының, политиктиг болгаш көскү агитацияның дээштиин бедидер, удуртукчу болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны, көдээ ажыл-агыйның специалистерин масса-политиктиг ажылдарга калбаа-биле хаара тудар дээш идеология кадрларынга бедик негелдени тургузаар ужурлуг.

Партия комитеттери, партия организациялары ажылчы чоннарны болгаш аныяктарны совет патриотизминиң база социалистиг интернационализмниң ёзузунга кижизидеринче доктаамал сагыш салыр, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын болгаш ооң боттуг чедиишкиннерин ханызы-биле пропагандалаар, социалистиг нацияларның бүгү талалыг четектелиишкинин болгаш чоокшулажыышкынын көргүзер ужурлуг. Школаларга болгаш өөредилге черлеринге орус дылды башкылаарының шынарын бедидеринче, ону тыва чоннуң ортузунга массалыы-биле өөренииринче кичээнгейни угландырар херек.

Чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринге социалистиг чарыштың ролюн улам көдүрери чугула. Партияның, профэвилелдериниң, комсомолдуң чамдык организациялары, совет болгаш ажыл-агый органнары чарыштың мобилизакчы улуг аргаларын чедир ажыглавайн турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр социалистиг чарышты организастаарда бодунуң ажылын экижидер дээш кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң сонуургалын чедип алыры, чыдып каап турар ажылдыг кижилер турбазын дээш шимчээшкинни чер болганга калбартыры чугула бооп турар.

Массаларга идеологтуг салдар чедирериниң чугула чепсээ болза парлалга, телевидение болгаш радио бооп турар. Республикада үнүп турар солуннарның хары угда үнер тиражы 64 муң экземпляр четкен. 1978 чылдан эгелээш, республиканың аныяктар болгаш ийи район солуннары үнүп эгелээн. Республиканың чурттакчы чонунуң барык шуптузу радиону дыңнап турар, оларның дыка хөйү телевидениени көрүп турар.

Солуннар редакциялары, Күртелерадиокомитет улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң болгаш ажылчы чоннарның кижизидилгезиниң чугула айтырыгларының талазы-биле материалдарның идейлиг утказының деңнелин база дээштиг чоруун моон соңгаар-даа улам бедидер ужурлуг. Парлалганың, радио болгаш телевидениениң кол сорулгаларының бирээзи болза бүдүрүлгениң ажыктыын база ажылдың шынарын бедидериниң айтырыгларын ханызы-биле чырыдары, мурнакчы коллективтерниң, бүдүрүлгениң мурнакчыларының, күш-ажылдың депшилгелиг аргаларының чедиишкиннериниң болгаш дуржулгаларын тодаргай чижектерге пропагандалаары болур. Массалыг информация черлери ажылчы чоннарның идей-политиктиг, мозү-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларын доктаамал чырыдар, бо херекке партия организацияларының эки дуржулгаларын көргүзер ужурлуг. Солуннар редакциялары, Күртелерадиокомитет массалыг информация черлериниң чон-биле харылзаазын быжыглаарынче доктаамал сагыш салыр, авторлар активин калбартыр сорулгалыг.

СЭКП обкому, хооркому, райкомнары отчёттуг үениң дургузунда ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге культура болгаш

(Төнчүзү 4-кү арында).

Партияның Тыва область организациязының XVII конференциязы

ПАРТИЯНЫҢ XVII ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНГА СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ОТЧЕДУ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү арыннарда).

уран чүүл албан черлериниң чогаадыкчы эвилелдериниң ролюн бедидеринче доктаамал кичээнгейни угландырып келген. Культура болгаш уран чүүл албан черлериниң материалдыг баазазы чыл үнген тудум быжыгып турар, специалистерни белеткээр талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр чогаадыкчы ажылы улам ыңай хөгжүлдени алган.

Ынчалза-даа партия болгаш совет чамдык организациялар ажылчы чоннарның культурлуг деңнелин бедидеринге культура болгаш уран чүүл албан черлериниң аргаларын чедир ажыглавайн турар. Республикада ыры болгаш хореография уран чүүлү оожум хөгжүп турар.

Культура министерствозу, облпрофчөвүлел культура албан черлерин кошкак удуртуп, оларның ажылының ажыктыын бедидеринче, кадрларны шилип алырын болгаш кижизидерин экижидеринче, мурнакчы дуржулганы байлакшыдарынче база нептередиринче кичээнгейни кошкак салып турар. Чамдык районнарда кино хандырылгазы чоннуң өзүп турар негелделерин чедир хандырбайн турар. Культура министерствозу, облпрофчөвүлел, кинофикация эргелели культура болгаш уран чүүл албан черлерин удуртуп турарында четпестерни чайладыр, оларның ажылын экижидер, кедээ чоннуң культура хандырылгазын экижидер, ажылчы чоннарның бот-тывынгыр чогаадыкчы чоруун бедидер талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалын боттандырар дээш практиктиг хемчеглерни алыр сорулгалыг.

Солуннарны, сеткүүлдерни болгаш номнарны ажылчы чоннарның доктаамал номчаан турарынче сагыш салыры, чоннуң культура бажыңнарынга, клубтарга болгаш библиотекаларга үргүлчү келген турарын чедип алыры, совет чаа чаңчылдарны оларның өөренип алырын хандырары, кижилерниң угаан-медерелинде болгаш сагылга-чурумунда эргиниң артыышкыннарын узуткаар дээш идепкейлиг демиселди чорудары чугула. Хоорайларны болгаш суурларны чаагайжыдарынче база ногаанчыдарынче, огород болгаш сад ажылын чорударынче чонну идепкейлиг-биле хаара тудары эң чугула айтырыг боор турар.

Ажылчы чоннарның деңдески хөгжүп, сайзыраарынга күш-культура болгаш спорттуң ролюн бедидери чугула. Күш-культура болгаш спорт комитеди, спорттуң эки-тура ниитилелдери, комсомол организациялары күш-культура болгаш спорт ажылдарын организастап турарында, спорт тудугларын алгыдып-чаартырында, оларның ажыглаалында бар четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Эштер! СЭКП обкому отчёттуг үениң иштинде ажылчы чоннарның мөзү-шынар кижизидилгезинче, социалистиг хоойлуну болгаш корум-чурумну камгалаарынче улуг кичээнгейни угландырып келген. Бо айтырыгны СЭКП обкомунуң 1976 чылда эрткен II пленумунга чугаалажып көрген.

Эрге-дүрүм хажыдыышкыннарын болдурбас талазы-биле баш удур чорудар дыка хөй ажылдарны чер-черде партия, совет, административтиг органнар болгаш хөй-ниити организациялары чорудуп турар. Республикада хөй-ниитиниң корум-чуруму ниитизи-биле быжыгып турар, чурттакчылыг черлерде кем-херек үүлгедир чоруктар эвээжээн.

Коммунистиг угаан-медерелге болгаш харысалгалыг болуруунуң ёзузунга кижилерни кижизидеринче доктаамал сагыш салып турар партия организацияларының, чер-чер Советтериниң, хөй-ниити организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының ажылының дуржулгазын ап көөрге, ындыг черлерде ниитиниң корум-чуруму, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар эвээш боор турары көстүп турар. Ону «Шекпээр», «Большевик», «Бай-тал», «Нарын» совхозтарның, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, автосептелге заводунуң, Кызылдың аъш-чем бараанар садыының ажылындан көрүп болур.

Хоойлу-дүрүмнүң болгаш корум-чурумну быжыглаарында бар чамдык эки таладарны демдеглевишаан, бо талазы-биле партия болгаш совет органнарының ажылында бар четпестерни чажырбас ужурлуг бис. Корум-чурум үрээр чорукка удур демисел кошкак. Назы четпээннерниң аразында безин эрге-дүрүм хажыдар чоруктар бар. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарда кем-херек үүлгедир чоруктар бар. Чон ортузунга кижизидилге хемчеглери чорударының дээштиг чоруун бо районнарның партия, совет болгаш административтиг органнары чедип албаанын демдеглээр херек.

Совет хоойлуларны хажыдып турарынга удур демиселге база оларны болдурбас талазы-биле хемчеглерге иштики херектер министерствозунуң, республика прокуратуразының Дээди судтуң база чер-чер органнарының ап турар хемчеглериниң дээштиг чоруу ам-даа четпес. Милицияның, прокуратураның болгаш судтарның ажылдакчылары корум-чурум үрээр чоруктарның тыптып кээп турар чылдагааннарын болгаш байдалдарын болдурбас талазы-биле четпес ажылдап, үүлгеткен херектерни истээринге өйлежи бээр фактылар бар. Административтиг органнар оларның ажылдакчылары совет хоойлуларны пропагандалаарынга болгаш тайылбырлаарынга кошкак киржип, улусчу дружиналар, эш-хуу судтары, чер-чер Советтериниң күүскомнарының комиссиялары-биле бодунуң ажылын таарыштыр холбап, шыдавайн турар чүүлдер бар.

СЭКП хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарының, партия эге организацияларының, бүгү совет, күрүне органнарының сорулгазы болза, ажылчы чоннарның мөзү-шынар кижизидилгезиниң ажыктыг чоруун күштелдирери болгаш бедидери, корум-чурумну быжыглаары болур. Кижилер-биле ажылдаарының эң дээштиг хевирлерин болгаш аргаларын ажыглап тургаш, республикага хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарын чедип алыры, хамааты кижи бүрүзү совет хоойлуларны, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Конституцияларының чүүлдеринде айыткан негелделерни күүсеткен турарын чедип алыры эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан идеология ажылын улам сайзыраңгайжыдар дугайында чүүлдерге дүүштүр партия комитеттери, партия организациялары чер-черде байдалды шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көөр, бар четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Олар ажылчы чоннарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң сорулгаларын комплекстиг боттандырарынга совет, ажыл-агый, хөй-ниити организацияларының, бүгү идеология албан черлериниң болгаш организацияларының ажылын таарыштыр тургузар хүлээлгелиг.

Идеология кадрларының билиин бедидериниң болгаш дуржулгазын байлакшыдарының дугайында доктаамал сагыш салыр, оларны партияның идей-кижизидилге ажылының теориязы болгаш практиказы-биле чепсеглээр. Эш Л. И. Брежневтиң «СЭКП-ниң идеология ажылының чугула айтырыглары» деп номунда киирген сорулгаларын оларның шиңгээдип алырынга дузалаар сорулга партия организацияларының мурнунда туруп турар.

* * *

Отчёттуг үениң дургузунда СЭКП хооркому, райкомнары, партия организациялары, школаларның болгаш өөредилге черлериниң башкылар коллективтери улус өөредилгезин улам хөгжүдер талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып чоруткан. Өөреникчилерниң, студентилерниң өөредилге хуузу өскен, ортумак эртемни чедип алган сургуулдарның болгаш студентилерниң саны өскен. Бодунуң үезинде бирги класска кирген өөреникчилерниң 85,8 хуузу 1978 чылда ортумак эртемни алган, а сес класс дооскаңнарның 94 хуузу школаларда болгаш өөредилге черлеринде өөренирин уламчылап турар. Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилгезин колдуунда доозулган. Школаларның болгаш өөредилге черлериниң материалдыг баазазын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырган.

Аныяктарны өөредир болгаш кижизидер ажылда ам-даа четпестер барын айтыр херек. Чамдык районнарның школаларында, профтехучилищелеринде болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде өөредилге-кижизидилге ажылының деңнели ам-даа чавыс. Өөредилгениң чугула хевирлерин болгаш аргаларын чамдык черлерде чедир ажыглавайн турар, чамдык педагогика коллективтери өөредилгениң теория база методика талазы-биле чавыс деңнелде чорудуп турар. Эрзин, Барыын-Хемчик, Өвүр, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның школаларында өөредилге хуузу чавыс болгаш өөреникчилерниң школалардан үнер чоруу хөй. Сөөлгү үш чылдарда республикага 700 ажыг школачы болгаш өөредилге черлериниң, училищелерниң 900 сургуулу өөредилгезин каган.

Партия организациялары, педагогика коллективтери сургуул аныяктарның идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидеринче кошкак кичээнгей салып, уругларның, назы четпээннерниң чурттап турар черлериниң аайы-биле ажылды сула чорудуп, контрольду кошкаткаңының түңнелинде чамдык өөреникчилер болгаш сургуулдар чурум үрээр чоруктарны болдуруп турар. Комсомол пионер организацияларының, өөреникчилер комитеттериниң, ниити чурттаалга черлериниң чөвүлелдериниң, политиктиг бөлгүмнерниң болгаш клубтарның, ленинчи зачёттуң болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың өске-даа хевирлериниң өөреникчилерни болгаш студентилерни идейлиг бүзүрелдиг болурунга, бедик мораль шынарлыг болурунга, өөредилгеге болгаш күш-ажылга бедик медерелдиг болурунга чаңчыктырар талазы-биле аргаларны чедир ажыглавайн турар.

Сургуулдарның күш-ажылчы өөредилгезиниң болгаш профессионал угланыышкынының байдалы өзүп турар негелделерге чедир дүүшпейн турар. Школачылар автомобиль, трактор болгаш кедээ ажыл-агый машиналарын, чер болгаш мал ажылының үнделиннерин болур-чогууру-биле өөренмейн турар. Сес чыл болгаш ортумак школаларның чүгле 40 хуузунда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары бар. Чамдык совхозтарның партия организациялары болгаш удуртукчулары школачыларның күш-ажыл кижизидилгезинге чогуур дузаны чедирбейн турар.

Чырыдыышкын министерствозу, хоорайның, районнарның улус өөредилге килдистери, профтехөөредилге эргелели, школаларның, өөредилге черлериниң удуртукчулары бо болгаш өске-даа четпестерни чайладыр, боттарының ажылын экижидер талазы-биле чогуур хемчеглерни алыр ужурлуг.

Партияның Кызыл хооркому, райкомнары, парткомнар, партия эге организациялары улус өөредилгезинге удуртулганы күштелдирер, ниити билиг школаларынга болгаш профтехучилищелерге өөреникчилерниң өөредилгезин болгаш кижизидилгезин улам экижидер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле ажылдарны чорудар ужурлуг.

Сөөлгү чылдарда республикага эртемни хөгжүдериниң аргалары тургустунган. Эртем албан черлери чамдык чугула ажылдарны чорудуп турар. Ынчалза-даа кедээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының, Экономика секторунуң, экономика лабораториязының, ТДЛТЭШИ-ниң чорудуп турар эртем ажылдарының деңнели республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдериниң өзүп турар негелделеринге четпейн турар. Бүдүрүкчү күштерни улам хөгжүдериниң, республиканың улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидериниң, ооң бойдус, күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырларын ажыктыг ажыглаар талазы-биле чугула айтырыгларны ажылдап кылыры эртемниң ажылдакчыларындан негеттинип турар.

Кадык камгалалын болгаш социал хандырылганы хөгжүдер талазы-биле улуг ажылдарны республикада чорудуп турар. Эмнелге-профилактика албан черлериниң четкизи калбарган, оларның материалдыг баазазы быжыккан. Эмчи кадрларның саны өзүп, оларның теоретиктиг болгаш практиктиг билии бедип турар.

V. Партийжи-организастыг ажыл

Отчёттуг үеде партияның область организациязы идея болгаш организас талазы-биле улам быжыккан.

Партияның иштики амыдыралының ленинчи принциптерин, СЭКП-ниң XXV съездизиниң, ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын чайгылыш чок удуртулга болдурган СЭКП обкому бодунуң ажылының стиль болгаш методун шиитпирлиг-биле сайзыраңгайжыдып, социал-экономиктиг, культурлуг болгаш идеологтуг сорулгаларны шиитпирлээрин эртемге үндезилеп чорудуп, оларны боттандырар талазы-биле ажылга ажыл-ишчи болгаш тодаргай чорукту чедип алган.

Парторганизацияларга чоокта чаа эрткен отчёттар болгаш соңгулдалар партияның область организациязының алдар-хүндүзүнүң болгаш салдарының өскенин тодаргай көргүскен. Ол чугула кампания бедик идей-политиктиг, ажыл-ишчи деңнелге эрткен. СЭКП-ниң даштыкы болгаш иштики политиказын, эш Леонид Ильич Брежнев баштаан партияның Төп Комитединиң болгаш ооң Политбюрозунуң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын республиканың коммунистери ниити-биле, бир эп-сеткилдиг деткип, ажылдың мөөңнеттинген дуржулгазын бүгү талалыг, шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп, четпестерни илередип, ээлчеглиг сорулгаларны тодараткан.

Амгы үеде партияның область организациязының составында 461 эге организация бар. Отчёттуг үеде партияның 51 эге, 10 цех организациялары, 11 партбөлүктер тургустунган. Күш-ажылчы коллективтерге партийжи салдарны элээн күштелдирер арганы ол берген.

СЭКП обкому партия эге организацияларынга удуртулганы күштелдиреринче оларның кичээнгейин угландырбышаан, партияның кудуку комитеттериниң ажылының стиль болгаш методун сайзыраңгайжыдарынче доктаамал сагыш салып келген. СЭКП обкомунуң бюрозунга ол айтырыглар талазы-биле СЭКП Кызыл хооркомунуң, Өвүр, Эрзин болгаш өске-даа чамдык райкомнарының ажылын чугаалажып көрген. Ол талазы-биле хүлээп алган шиитпирлер партияның эге, цех организацияларының ажылын экижидеринге улуг рольду ойнаан.

Отчёттуг үеде партия комитеттери партия эге организацияларын быжыглаарынче, оларның ролюн бедидеринче, оларга практиктиг дуза чедиреринче, соңгуттурган активтиң өөредилгезинче улуг кичээнгей салып турар апарган.

Республиканың партия организацияларының хөй кезии боттарының мурнунда сорулгаларны чедиишкинниг боттандырып, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге массаның дайынчы организакчылары болуп турар. «Коммунизмниң херели», «Саян», «Өөк», «Сукпак», «Хемчик» совхозтарда, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде, № 1 АТБ-де, 48-ки тудуг эргелелинде «Цэстудут» эргелелинде, «Росводпромнуң» демир-бетон кылыглар заводунда, Кызылдың эът комбинадында партия организациялары эки дуржулганы мөөңнеп алган.

Ынчалзажок партияның эге, цех организацияларынга болгаш партбөлүктерге удуртулгада, оларның ролюн бедидер талазы-биле ажылда ам-даа эвээш эвес четпестер бар.

Партияның Кызыл хооркому, райкомнары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң идип үндүрген айтыышкыннарын амыдыралга боттандырбышаан, парторганизацияларга удуртулганы доктаамал экижидер, оларның ажылының стилин болгаш арга-методун сайзыраңгайжыдар, коллективтерниң бүдүрүлге болгаш хөй-ниити политиктиг амыдыралынга ролюн бедидер дугайында сагыш салыры чугула.

Партияның хүрээлениин улам ыңай быжыглаары партия комитеттериниң, эге организацияларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг. Партияның хүрээлениин быжыглаар талазы-биле сорулгаларны СЭКП обкомунуң VII пленумунга чугаалашкан. Партияның XVI область конференциязының соонда үеде партияның область организациязы 1153 кижиге өскен. Бо хүннерде учётта 12185 СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар бактаан турар. Оларның 45,3 хуузу ажылчыннар, 31,3 хуузу—улус ажыл-агыйының специалистери болуп турар. Коммунистерниң барык үштүң ийи кезии материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар.

Эрткен үш чылда СЭКП кежигүнүнүң кандидаттарынга 2192 кижини хүлээп алган. Кандидаттарның иштинде ажылчыннар болгаш колхозчулар 65 хуу партияга хүлээп алган кандидаттарның 62 хуузу комсомолду дамчыштыр кирген. Партия организацияларының хөй кезиинде аныяк коммунистер-биле ажыл экижээн.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгүтудуг» эргелелинде болгаш «Тыва кобальт» комбинатта парткомнар ажылчын аңгының болгаш интеллигенцияның мурнакчы кезээниң күсели-биле партияның хүрээлениин өстүрер талазы-биле ажылды доктаамал чорудары чугула. Партия кежигүнүнүң адын улам бедик көдүрер, партияның хүрээлениниң арыг болурунуң дугайында СЭКП-ниң XXV съездизиниң негелделерин сагыыр дээш контрольду күштелдирер, партия комиссияларының бо талазы-биле ролюн бедидер херек. Коммунистерни, ылаңгыя аныяк коммунистерни кижизидеринге, оларның авангардчы ролюн бедидеринге партийжи даалгаларны, тус-туста беседалажыышкынны болгаш ажылдың өске-даа хевирлерин долу ажыглаар.

Партия организацияларының амыдыралынга коммунистерниң хуралдарының ролюнуң өскенин Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Аңаа партияның иштики амыдыралының, экономиканы болгаш культураны хөгжүдериниң, кижилерни кижизидериниң чугула айтырыгларын, партияның үстүкү органнарының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле коммунистерниң сорулгаларын чугаалажып көрүп турар. Ярославль хоорайның партия организациязының талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалы партия хуралдарының ролюн бедидеринге, ону белеткээриниң болгаш эрттирериниң шынарын экижидеринге улуг ужур-дузалыг болган.

Партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдурган, СЭКП обкому бодунуң хүн бүрүде ажылынга кадрлар-биле ажылды сайзыраңгайжыдарынче онза кичээнгей салган. Амгы үеде СЭКП хооркомунуң, райкомнарының, райком эргелиг парткомнарның секретарьлары шупту дээди эртемниг, оларның 85 хуудан ажыгы улус ажыл-агыйының специалистери. Совхозтарның парторганизацияларының бүгү секретарьлары дээди болгаш ортумак эртемниг, оларның 64 хуузу—кедээ ажыл-агыйның специалистери. Совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының ажылдакчыларының шынар составы чылдан чылче экижип турар.

Удуртукчу кадрларның курлавырын тургузар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар. Партияның область XVI конференциязының соонда үеде СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнерниң академиязын болгаш партияның дээди школаларын 31 кижи, партияның бот-өөредилгелиг дээди школазын—44, Омскиниң совпартшколазын — 31 кижи дооскан. СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязының мергежил бедидериниң институдунга болгаш областар аразының билиг бедидер курстарынга 260 кижи, бистиң СЭКП обкомунуң чанында курстарга — 150 кижи өөренген.

Ниитизи-биле бистиң кадрларывыс эки белеткелдиг, бедик мораль-политиктиг болгаш ажыл-ишчи шынарлардыг кижилер болуп турар. Кадрларны шилип, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле ажылда четпестер ам-даа барын чугаалаар херек.

СЭКП обкому, хооркому, күрүне планнарын хажык чокка күүседир боттарының ажылында четпестерни чайладыр дээш ажыл-агый удуртукчуларындан негелдени четпес тургузуп турар. Чамдык удуртур ажылдакчылар партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун каржызы-биле үрээниниң фактылары турган.

СЭКП обкому, ооң бюрозу, партияның хооркому, райкомнары парткомнар СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 ч.) Пленумунга чугаалынга эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын амыдыралга боттандырбышаан, кадрлар-биле ажылды доктаамал сайзыраңгайжыдары, оларны бедик мораль политиктиг, айтырыгларны шиитпирлээрде туруштуг болгаш инициативалыг шынарларга кижизидери, даандырган ажыл-херек дээш хууда харысалгазын бедидери, партия болгаш күрүне органнарының шиитпирлерин күүседирде ёзу барымдаалаар чорукту, партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун үрээр чорукту болдурбазы чугула. Кадрларны кижизидеринге шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң методтарын долузу-биле ажыглаар. Хамыктың мурнунда удуртукчулар шүгүмчүлелди шын көөрүнүң үлегерин көргүзер ужурлуг. Оларның политика талазы-биле бышкан, ёзулуг партийжи чоруу оон көстүр. Республиканың мурнунда туруп турар улуг болгаш харысалгалыг сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр, ажылда четпестерни чайладыр дээш шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдери бүгү партия организацияларының сорулгазы болур.

СЭКП обкому отчёттуг үеде күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын сайзыраңгайжыдарын улуг ужур-дузалыг деп санап келген. Партияның чазактың директиваларын, СЭКП ТК-ның шиитпирлерин боттандырарынга партия обкомунуң бюрозунуң база секретариаттың ролюн бедиткен. Хүлээп алдынган шиитпирлерни, шүгүмчүлелдерни болгаш саналдарны канчаар боттандырып турарының дугайын партия обкомунуң кежигүннеринге, партийжи активке доктаамал информастап келген. Контрольду болгаш хыналдаларны СЭКП-ниң Кызыл хооркому болгаш райкомнары доктаамал сайзыраңгайжыдып турар. Администрацияның ажыл-чорудулгазын партия эге организацияларының контрольдаар эргелерин боттандырар талазы-биле чамдык экижилгелер бар.

Ооң-биле чергелештир күүселдени контрольдаарында болгаш хынаарында улуг четпестер бары үргүлчүлевишаан дээрзин илеткечи чугаалаан. Партияның политиказын, ооң Директиваларын амыдыралга боттандырарынга үндезин кол аргаларның бирээзи — партия база күрүне органнарының ажылының стилин сайзыраңгайжыдары, кадрларның харысалгазын бедидери, күүсекчи сагылга-чурумну быжыглаары болур, ынчалзажок чамдык партия, совет болгаш ажыл-агый органнары ол айтырыгларны амдыгаа чедир чогуур деңнелге бедидип шыдаваан.

Күүселдени контрольдаарын база хынаарын организастаар талазы-биле партия хооркомунуң, райкомнарының, эге организацияларының ажылында шыңгыы четпестер бар. Ховар эвес таварылгаларда партия эге организацияларынга, күш-ажылчы коллективтерге организакчы ажылга шоолуг ажык чок шиитпирлер белеткеп, хүлээп алырынче күш үндүрүп турар чоруктар ам-даа бар.

Үстүкү партия, совет органнарының шиитпирлерин боттандырары дээш партия аппаратының ажылдакчыларының совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының удуртукчуларының харысалгазын бедидер, күүселдениң контролюн база хыналдазын организастаарын улам ыңай экижидер, ооң хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдар талазы-биле СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр СЭКП хооркому, райкомнары, парткомнар, партия эге организациялары эргежок чугула немелде хемчеглерни алыр ужурлуг. Күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын партия эге организацияларынга организастаарын улам ыңай күштелдирери онза чугула. Бо ажыл-херекке коммунистерниң хуралдарының, цехтиң партия организацияларының база партбөлүктериниң, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияларының, улусчу контрольдуң бөлүктериниң болгаш постуларының ролюн улам бедидер херек.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң база СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга улус депутаттарының Советтериниң, хөй-ниити организацияларының ролюн бедидер талазы-биле СЭКП обкому ажылдарны чоруткан дээрзин илеткечи чугаалаан. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң ажылы отчёттуг үеде элээн идепкейжээн. Кедээ болгаш суур Советтериниң ролю бедээн. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели боттарының ажылының стилин база арга-методун, чер-чер Советтеринге удуртулганы сайзыраңгайжыдып, күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле министерстволарның база ведомстволарның ажылынга контрольду күштелдирип турар.

Ынчалгажок улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазында четпестер ам-даа бар боор турарын демдеглээр херек. ССРЭ Конституциязында, РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң Конституцияларында оларга тывыскан эргелерни чамдык чер-чер Советтери оларның мурнунда салдынган сорулгаларны шиитпирлээрде четче ажыглавайн, ажылга чогуур инициативаны болгаш идепкейни илеретпейн турарлар. Чамдык Советтер планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ыяап-ла күүседиринче, бүдүрүлгениң курлавырларын улам долу ажыглаарынче күш-ажылчы коллективтерниң күжениишкиннерин кошкак угландырып, школа, культура чырыдыышкын, эмнелге албан черлериниң, коммунал амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң база садыг организацияларының ажылынче четпес ханылап турар. Советтер чурттакчылыг суурларны чаагайжыдарының, бойдус камгалалының айтырыгларынче четпес кичээнгей салып турар. Хоойлу-дүрүм болгаш корум-чурум үрээр чоруктарны болдурбазының талазы-биле административтиг органнарның, хөй-ниити организацияларының ажылын олар ам-даа кошкак башкарып турар.

Четпестерни чайладыр төлээде, республиканың Министрлер Чөвүлели бодунуң ажылының стилин болгаш арга-методун моон соңгаар-даа шудургу сайзыраңгайжыдары, коллективтерге организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер, партияның болгаш чазактың директиваларын база партийжи органнарның шиитпирлерин, чедиишкинниг боттандырар дээш министрлерниң, эргелел начальниктериниң, күрүне эргелелиниң органының ажылдакчы бүрүзүнүң харысалгазын база инициативазын улам ыңай бедидери негеттинип турар. Кедээ болгаш суур Советтеринге удуртулганы улам ыңай экижидеринче, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге, хоойлу-дүрүмнү сагып, боттандырарынга, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге оларның ролюн бедидеринче онза кичээнгейни салыр херек.

Күрүнениң күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, даандырган ажыл-херекке кадрларның харысалгазын бедидер талазы-биле партия организацияларынга улусчу контрольдуң органнары боттуг дузаны көргүзүп турар. Ооң-биле чергелештир улусчу контрольдуң чамдык район комитеттери бөлүктериниң болгаш постуларының ажылын ам-даа четпес организастап, оларның чорудуп турар хемчеглериниң, ылаңгыя социалистиг өнчүнү камгалаарының хереэнге дээштиг кошкак боор турар. Республиканың улусчу контроль комитеди улусчу контроль органнарының ажылында четпестерни чайладыр, штаттан дашкаар актив-биле ажылдың деңнелин бедидер, эң идепкейлиг коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш бүдүрүлгениң мурнакчыларының күсели-биле оларның составын көвүдедир талазы-биле хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Отчёттуг үеде бодунуң хүрээлениңде 105 муң ажыг кижини каттыштырып турар республиканың профэвилел организациязы сан талазы-биле өзүп, организас талазы-биле быжыккан. Профэвилел органнарының ажылын экижидери, оларның кадрларын шилип алыры болгаш кижизидериниң айтырыглары СЭКП обкомунуң кичээнгейиниң төвүнге тургустунуп келген. Местком даргаларының аразында партийжи өзек быжыгып, өскен. Ажылчы чоннарны бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга киириштирер талазы-биле профэвилелдер чүткүлдүг ажылды чорудуп, бүдүрүлге болгаш социал амыдырал-чуртталга айтырыгларын шиитпирлээринче улам ханылап турар.

Ынчалзажок облпрофчөвүлелдиң, профэвилелиниң адырлар аайы-биле обкомнарының болгаш месткомнарының ажылында четпестер ам-даа эвээш эвес. Олар социалистиг чарышты кошкак организастап, эң эки коллективтерниң болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчыларының мурнакчы дуржулгазын пропагандалап база нептередир талазы-биле четпес ажылдап турар. Ажылчы чоннарның коллективтеринде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга база оларның күш-ажылын камгалаарын экижидеринге профэвилелдери чогуур туруштуг чорууп илергейлевейн турар. Облпрофчөвүлел болгаш адырлар аайы-биле профэвилелдери ажылда четпестерни чайладыр, профэвилел организацияларынга удуртулганы экижидер талазы-биле хемчеглерни алыры эргежок чугула.

СЭКП обкому отчёттуг үеде республиканың комсомол организацияларының ажылын экижидеринче улуг кичээнгейни салып келген. Амгы үеде ооң хүрээлениңде 32 муң ажыг оолдар, кыстар санаттынып турар. Аныяк коммунистерниң күсели-биле комсомол организацияларының кадрларын быжыглаар хемчеглерни алган. Республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдериниң сорулгаларын шиитпирлээринче аныяктарның күжүн мобилизастаар, оолдарның болгаш кыстарның кижизидилгезиниң талазы-биле комсомолдуң область организациязы элээн ажылдарны чорудуп турар.

Комсомолга партийжи удуртулганың деңнелин үнелевишаан, чамдык партия комитеттери, ылаңгыя партияның Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа комитеттери аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге комсомол комитеттериниң ролюн бедидер талазы-биле хемчеглерни четпес чорудуп турарын чугаалавайн барып болбас.

Аныяктар кижизидилгезиниң талазы-биле ВЛКСМ обкомунуң, комсомол хооркомунуң болгаш райкомнарының ажылында бедик ажыл-херекчи, ханы болгаш дес-дараалашкак чорук ам-даа четпес болгаш эгелээн ажыл-херекти туюлунга чедирерин билдилиг организаставайн турар.

Партия обкому, ооң бюрозу Кызыл хооркому болгаш райкомнар улус депутаттарының Советтеринге комсомол база профэвилел организацияларынга, улусчу контрольдуң органнарынга удуртулганы доктаамал сайзыраңгайжыдары, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге оларның чогаадыкчы инициативазын деткип база калбартыры, ажылының ажыктыын бедидери эргежок чугула.

Республиканың коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары төрээн Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыжышпышаан, бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң планнарын боттандырарынга боттарының салыышкынын киирип, СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, онгу беш чылдың даалгаларын боттандырар дээш чүткүлдүг демиселжир дээрзин СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке оларның өмүнээзинден бүзүрелдерин чоппээреп көрүнер деп, түңнелинде Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

Редактор В. С. ШАРАВИН

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16933. Чагыг № 42.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 4).

ТС—01391